

TOKATLI HÜSÂM ÇELEBİ'NİN (Ö. 926/1519) "RİSÂLE FÎ İSTİHLÂFİ'L-HATİB VE CEVÂZİH" İSİMLİ ESERİNİN İNCELENMESİ VE TAHKİKİ

Hilal Özay *

Öz

Asıl ismi Hüsâmu'ddîn Hüseyin b. Abdurrahmân olan Hüsâm Çelebi Tokatlı bir âlimdir. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde müderrislik ve kadılık görevini yapmıştır. Hüsâm Çelebi pek çok öğrenci yetiştirmiş, fıkıh ve kalam alanında pek çok eser kaleme almıştır. Bu makalede Hüsâm Çelebi'nin, *Risâle fî istihlâfî'l-hatib ve cevâzih* isimli eseri ele alınmış, incelenmiş ve tahkiki yapılmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesinde ele alınan nüshası ile birlikte *Risâle fî'l-istihlâf*, *Risâle fî cevâzi'l-istihlâf fî'l-cumû'a*, *Risâle fî'l-istihlâfî fî'l-cumû'a* şeklinde farklı isimlerle dört nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan Âşir Efendi bölümü 427 numarada yer alan 42b-46b varakları arasındaki nüsha okunup değerlendirilmiştir. İstihlâf kavramı fıkıh literatüründe bir mazeret sebebiyle imamın başkasına imamlığı bırakması, hâkimin yerine bir nâib ataması veya devlet başkanının kendisinden sonra yerine birini belirlemesi anlamında kullanılmıştır. Makale konusu olan risâlede Hüsâm Çelebi kadının ve imamın istihlâf yapmasını mukayese etmiş, görüşleri ve delilleri ele almış, tartışmıştır. Eserine Hanefi âlimlerinden olan Mergînânî'nin (ö. 593/1197) kadının istihlâf yapmasının geçersiz, cuma namazını kırdıran imamın istihlâf yapmasının geçerli olduğu görüşünü yazarak başlamıştır. Bu görüş çerçevesinde konuyu ele almış, kadının yerine başkasını tayin edememe ve imamın yerine başkasını tayin etme sebebini açıklamıştır. Ayrıca imamın yerine tayin ettiği kişinin başkasını görevlendirebileceği, görevlendirilen kişilerin imam olma şartlarını taşımaması gerektiği, imamın izninin genel olduğu, özür olduğunda da olmadığında da geçerli olduğu, izin namaz kırdırma ve hutbe vermeyi kapsadığı üzerinde durmuştur ve bu konudaki tartışmalara yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İstihlâf, İmam, Cuma Namazı, Kadı, Tokatlı Hüsâm Çelebi.

EXAMINED AND INVESTIGATION OF TOKATLI HÜSÂM CELEBI'S (D. 926/1519) "RİSÂLE FÎ İSTIKHLÂF I'L-HATIB VE CEVÂZİH"

Abstract

Hüsâm Çelebi, whose real name is Hüsâmu'ddîn Hüseyin b. 'Abdurrahman, is a scholar from Tokat. In the 16th century, he served as a professor and judge in various provinces of the Ottoman Empire. Hüsâm Çelebi trained many students and wrote many works in the field of fiqh and kalam. In this communiqué, the work of Hüsâm Çelebi, called *Risâle fî istihlâf i'l-hatib ve cevâzih* was discussed, examined and investigated. There are four copies of the work with different names such as *Risâle fî'l-istihlâf*, *Risâle fî cevâzi'l-istihlâf fî'l-cumû'a*, *Risâle fî'l-istihlâfî fî'l-cumû'a*, together with the copy in the Süleymaniye Library. Among these

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı.

e-mail: hilal.ozay@gop.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6412-4430>

Atıf/Citation: Özay, Hilal. "Tokatlı Hüsâm Çelebi'nin (ö. 926/1519) "Risâle fî istihlâfî'l-hatib ve cevâzih" isimli Eserinin İncelenmesi ve Tahkiki". *BAİD* 19 (Haziran 2024), 169-200.

copies, the copy between the pages 42b-46b in the number 427 of the 'Âshir Efendi section was read and evaluated. The concept of istihlâf is used in the fiqh literature to mean that the imam leaves the position of imam to someone else due to an excuse, appoints a naib instead of the judge, or the head of state appoints a successor after him. In the treatise, which is the subject of the paper, Hüsâm Celebi compared the judge's and imam's making istihlâf, discussed and discussed the opinions and evidences. His work was written by Merghînânî (d. 593/1197), one of the Hanafî scholars he started by writing the opinion that the employment of a judge is invalid, and the employment of an imam who performs the Friday prayer is valid. Within the framework of this opinion, he addressed the issue and explained the reason for not being able to appoint someone else in place of the judge and appointing someone else in place of the imâm. He also emphasized that the person appointed to replace the imam can appoint someone else, that the people appointed must meet the conditions of becoming an imam, that the permission of the imam is general, that it is valid whether there is an apology or not, that the permission includes prayer and sermon. And he included discussions on this subject.

Keywords: Fiqh, Istihlâf, Imâm, Friday Prayer, judge, Tokatlı Hüsâm Celebi.

GİRİŞ

Makale konusu 16. Yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Hüsâm Çelebi'nin hayatı ve *Risâle fî istihlâfî'l-hatîb ve cevâzih* isimli eseri hakkında bilgi vermek, eserinin incelenmesi ve tahkikinin yapılmasıdır. Eser yazma olarak bulunmaktadır. Eserde imamın cuma namazı için istihlâfı ve kadının bir davaya bakmak için istihlâfının mukayesesi, hükmü, bu konudaki görüşler ve delilleri ele alınmaktadır.

Konu hakkında veri elde etmek için nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Literatür taramasında istihlâf ve Hüsâm Çelebi hakkında kitap ve teze rastlanmamıştır. Ama kısa olmakla birlikte biyografi kitaplarında Hüsâm Çelebi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiye ulaşılmıştır. Ayrıca en kapsamlı bilgi Levent Öztürk'ün "Hüsâm Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri" isimli makalesinden elde edilmiştir. İstihlâf konusunda ise makale konusuyla alakalı olmayan Hüseyin Tekin Gökmenoğlu'nun (ö. 1435/2014) "İslâm Kamu Hukuku ve Siyasi Düşüncesinde Veliâhd Tayini ve İstihlaf" ve Muhammed Ammara'nın "el-İstihlâf" isimli bir makalesi bulunmaktadır. Eserde bahsi geçen istihlâf ile ilgili bilgilere klasik fıkıh kaynaklarının namaz ve kadı bahislerinden ve Türkçe ve Arapça ansiklopedi maddelerinden ulaşılmıştır. Tahkik kısmında İSAM Tahkikli Neşir Esasları dikkate alınmıştır. Tespit edilen müellif nüshası ile diğer nüshalar karşılaştırılmış aralarındaki fazlalık, eksiklik, farklılık ve ilaveler dipnotta gösterilmiştir.

Kütüphane kayıtlarında genel olarak istihlâf, hutbede, namazda, cuma namazında istihlâf, kadının ve hatibin istihlâfı konusunda Molla Hüsrev (ö. 885/1480), İbn Kemal (ö. 940/1534), Çemeni Çelebi İznikî (ö. ?), Şürübülâfî (ö. 1069/1659), Hâdimî (ö. 1176/1762), Muslihuddin (ö. ?) ve Bursevî Dede Efendi'nin (ö. ?) risâleleri yer almaktadır. Özellikle İbn Kemal'in makale konusu

ile aynı olan *Risâle fi istihlâfi'l-kadi ve hatibi'l-cumû'a* isimli risâlesi dikkat çekmektedir. Bu konunun hala gündemini koruması ve yazma olarak bulunan bu eserin daha önce çalışılmaması araştırmanın önemini artırmaktadır. Bu çalışma ile Tokatlı âlimlerden birisi olan Hüsâm Çelebi hakkında bilgi vermek, onun bir eserini tanıtarak araştırma yapacakların istifadesine sunmak ve istihlâf konusuna dikkat çekerek bu konudaki yanlış uygulamaları düzeltmek amaçlanmaktadır.

İmanın ve kadının istihlâfı hakkında kısaca bilgi verilerek bir giriş yapıldıktan sonra makaleye konu olarak seçilen *Risâle fi'l-istihlâf* adlı eserin müellifi Hüsâm Çelebi'nin hayatı ile ilgili bilgi verilecek, ardından eseri incelenecektir. Daha sonra da eserin nüshaları karşılaştırılarak tahkik edilecektir.

1. Genel Olarak Fıkıhta İstihlâf

İstihlâf (الاستخلاف) kavramı sözlükte “bir şahsı işini niyabeten görmek üzere diğer birinin yerine ikâme etmek,¹ vekil tayin etme,² bir görevi ifa eden kişinin yerine birisini geçirmesi, halef bırakması³” anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bir topluluğun kendilerinden öncekilerin yerine getirilip yeryüzünde söz sahibi kılınması manasında kullanılmaktadır.⁴ Fıkıh literatüründe ise bir mazeret sebebiyle imamın namazı tamamlamak için başkasına imamlığı bırakması, hâkimin yerine bir nâib ataması veya devlet başkanının kendisinden sonra yerine birini belirlemesi anlamına gelmektedir.⁵ Bu kavram hilâfet, imâmet, niyâbet, tefvîz ve vekâlet konularıyla doğrudan ilişkilidir.

Makale konusu eserde devlet başkanlığında istihlâf konusundan bahsedilmemiş, imamın ve kadının istihlâfı üzerinde durulmuştur. Bu konu klasik fıkıh kaynaklarında namaz ve kadılık bahsinde yer almaktadır. İmanın istihlâfının cevazı konusunda fakihler olumlu ve olumsuz iki görüşe sahip olmakla birlikte ağırlıklı câiz olduğu düşüncesindedir. Namaz sırasında hastalanma, rahatsızlanma, abdestin bozulması kıraatten aciz olmak gibi durumlar nedeniyle imamın namaza devam edememesi söz konusu olabilir. Bu

¹ Mehmet Erdoğan, “İstihlâf” *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet, 1998), 210.

² Komisyon, “İstihlâf”, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye* (Kuveyt: Vüzaratü'l-Evkâf ve's-Şuunu'l-İslamiyye, 1433/2012), 3/251; Mefâil Hızlı - Naci Yengin, “İstihlâf” *Şamil İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Dergah, 2000), 4/167.

³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 9/84; Komisyon, “İstihlâf”, *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye*, 3/251; Mehmet Âkif Aydın, “İstihlâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/338; Erdoğan, “İstihlâf”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 210.

⁴ el-En'âm 6/133; el-A'râf 7/129; en-Nûr 24/55.

⁵ Komisyon, “İstihlâf”, *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye*, 3/252; Müftü Seyyid Muhammed 'Amîmü'l-İhsân el-Bereketî, *et-Ta'rîfâtü'l-fıkhiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 24; Aydın, “İstihlâf”, 23/338.

durumlardan birisi başına gelen imam kendi yerine konuşmadan işaretle namazın tamamını cemaatle kılan ve imam olma şartını taşıyan birini mihraba geçirir veya imam olma şartını taşıyan bir kişi kendiliğinden imam camiden çıkmadan imamın yerine geçer ve namazı tamamlar.

İstihlâfî câiz görmeyen fakihler imamın namazının bozulması durumunda cemaatin de namazının bozulacağı görüşünden hareket ederek cemaatin namazı bozulunca namaza devam etmenin mümkün olmadığı düşüncesindedir. Dolayısıyla imamın namazı bozulunca hem imamın hem de cemaatin namazı baştan kılması gerekir.⁶

İstihlâfî câiz görenlerden Hanefîler Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadîs-i şerîfi delil getirmektedirler: *"Namazda her kim kusar, burnu kanar ya da ondan balgam, mezi gelirse namazdan ayrılın, abdest alsın sonra kaldığı yerden namazına devam etsin. Bu kişi bu arada konuşmasın."*⁷ Kâsânî (ö. 587/1191)⁸ bu hadisi, Ebû Hureyre'den şöyle rivayet etmiştir: *"Sizden biri namaz kılarken kusar yahut burnu kanarsa elini ağız üzerine koysun ve namazda mesbûk olmayan birini yerine geçirsin (istihlâf etsin), kendisi ayrılıp abdest alsın konuşmadığı sürece namazına devam etsin."* Yine Hz. Peygamber'in (a.s.) *"Ebu Bekir'e söyleyin, insanlara namazı kıldırın"* demesi, Hz. Ebu Bekir'in namaz kılarken geri çekilmesi ve Hz. Peygamber'in insanlara namaz kıldırması, kiraati Hz. Ebû Bekir'in bitirdiği yerden devam ettirmesi, Hz. Ömer'in, namaz kılarken yaralandığında arkasında bulunan Abdurrahman b. Avf'ı yerine imamlığa geçirmesi deliller arasında yer alır. Şâfiî⁹ ve Hanbelîlerdeki¹⁰ hâkim görüş de bu yöndedir. Mâlikîler¹¹ ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından önce rahatsızlandığında namaz kıldırması için yerine Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) bırakmasını¹² delil göstererek câiz olduğunu ve vakit namazlarında istihlâfın

⁶ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1402/1982), 1/224; Komisyon, "İstihlâf", *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, 3/253; Aydın, "İstihlâf", 23/338.

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), "İkâmetü's-şalât", 137 (1221).

⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 1/221-224; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Naşbü'r-râye li-tahrîci eḥâdîsî'l-Hidâye*, thk. Muhammed Yûsuf el-Bennûrî (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1357/1938), 2/62.

⁹ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'i* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/96.

¹⁰ Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dimaşkî, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî*, nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâviş (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1979/1400), 1/425.

¹¹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *ez-Zahîre*, nşr. Saîd A'râb - Muhammed Bû Hubze - Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l-Garb, 1414/1994), 2/379.

¹² İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 142 (1233).

mendup, cuma namazında vâcip olduğunu söylemektedir.¹³ İstihlâfî câiz görenler hangi sebeplerle istihlâfa başvurulacağı, ne zaman başvurulacağı ve istihlâf yapılacak kişilerdeki şartlar konusunda farklı görüşler ileri sürmektedir.

Hanefîlere göre¹⁴ genel olarak, imamın iradesi ve ihtiyarı olmadan abdestinin bozulması ve namazının rükünlerinden birini yapamayacak duruma düşmesi halinde istihlâf yapması câizdir. Cuma namazı geçici bir görevdir, bu sebepler gerçekleştiğinde imam yerine birisini koymaz ve ertelerse namaz geçebilir. Mâlikîler¹⁵ bu sebepler yanında, mala veya cana yönelik bir zararın gelme korkusunu da istihlâf sebebi olarak kabul etmektedir. Şâfiîlerde¹⁶ muteber görüş her türlü mazeret durumunda ve hatta belli bir mazeret olmaksızın imamın yerine başkasını geçirebileceği şeklindedir. Hanbelîlere¹⁷ göre imamın abdestinin bozulması, hastalık, korku ve vacip olan kıraati yerine getirememe hâlinde istihlâf câizdir.¹⁸ Diğer taraftan bütün cemaat için namazın yeniden kılınması daha faziletli görülmektedir. Çünkü böyle yapılıncaya, istihlâfî kabul etmeyenlerle ihtilâfa düşmekten çıkmış olur.¹⁹

Namaza devam edemeyecek imam, istihlâf yapmadan camide namaz kıldırıyorsa camiden, evde namaz kıldırıyorsa evden dışarı çıkmamalıdır. Yani cemaati imamsız bırakmaması gerekmektedir. İmamın istihlâf yapmadan ayrılması halinde Hanefîlere göre²⁰ cemaat yarıda kalan namazı kendi başına tamamlayamaz; hepsinin namazı bozulmuş olur, namazlarını yeniden kılmaları gerekmektedir. Mâlikî,²¹ Şâfiî²² ve Hanbelîlerde²³ ise cuma namazı gibi mutlaka

¹³ Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 2/251-257; Komisyon, "İstihlâf", 3/252; Aydın, "İstihlâf", 23/338.

¹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1981/1402), 1/27; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 1/224, 226-232.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Girnâti, *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ (bi-şerhi) Muhtaşarı Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1977), 2/135; Komisyon, "İstihlâf", 3/255.

¹⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1997), 4/211.

¹⁷ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/423; Komisyon, "İstihlâf", 3/255.

¹⁸ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/251-258; Komisyon, "İstihlâf", 3/255; Aydın, "İstihlâf", 23/338.

¹⁹ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/251.

²⁰ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 1/224-226.

²¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1977), 2/136.

²² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Misrî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 2/349.

²³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmîni, *Kitâbü'l-Fürû'*, thk. Ebû'z-Zehra Hâzım el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1998), 1/355.

cemaatle kılınması gereken namazlar dışında cemaat namazı tek başına tamamlayabilir.²⁴

İstihlâf edilecek kişide imam olmak için gerekli olan şartların bulunması gerekmektedir. Bu şartlar; müslüman olma, bülûğa erme, akıllı ve erkek olma, namazı kıldırarak kadar Kur'an'dan ezber okuyabilme ve özürden beri olmadır.²⁵ Dolayısıyla çocuğun, okuma bilmeyenin (ümmî), erkeklerden oluşan bir cemaate kadının istihlâf edilmesi câiz görülmemektedir.²⁶ Ayrıca istihlâf yapılan kişinin hutbeyi dinlemiş olması gerekir. Çünkü hutbe, cumaya başlamanın şartlarındanıdır.²⁷ İstihlâf yapılan kişi müdrîk yani namazın başından itibaren bulunan birisi olmalıdır. Ve istihlâf hemen²⁸ yani imam camiden çıkmadan yapılmalıdır.²⁹

Devlet başkanının kadıyı istihlâf yetkisi vererek ataması halinde kadının istihlâf yoluyla yerine birisini görevlendirmesinin geçerli olduğu konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Fakat istihlâf yetkisi verilmeyen kadının birisini yerine tayin etmesinin geçerli olup olmadığı ya da kadının istihlâf yetkisine sahip olup olmadığı konusunda fakihler ihtilaf etmektedir. Hanefî, bazı Mâlikî ve Hanbelîlere göre kadıya yetki verilmeyince istihlâf yapamaz. Ancak kendini göreve getiren kimsenin emriyle kendine halef tayin edebilir. Kadılık geçici bir görev değildir, erteleme ile kaçmaz. Bazı Şâfiî ve Hanbelî fakihlere göre istihlâf yapması yasaklanmamışsa kadı yerine birini görevlendirilebilir. Mâlikîlerdeki hâkim görüş ve bazı Şâfiîlere göre ancak bir mazeret halinde kadı istihlâf yapabilir.³⁰

²⁴ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 2/252-254; Aydın, "İstihlâf", 23/338.

²⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Birleşik Yayınevi, ts.), 138; Komisyon, *İlmihal I* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 1/278.

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/27; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 1/265; Aydın, "İstihlâf", 23/338.

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/27; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 1/265.

²⁸ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Vasîf fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrahim - Muhammed Muhammed Tamur (Kahire: Dâru's-Selâm, 1417/1997), 2/271; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/27; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 1/233.

²⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 1/224, 233.

³⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1999), 16/329; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/27, 16/110; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 6/107; Komisyon, "İstihlâf", 3/261; Aydın, "İstihlâf", 23/338.

2. Müellifin Hayatı

Eserin müellifi Hüsâm Çelebi'dir. Hüsâm Çelebi'nin asıl ismi Hüsâmuddîn Hüseyin bin Abdurrahmân'dır.³¹ Nisbesi et-Tokâdî'dir.³² er-Rûmî el-Hanefî nisbesi de kullanılmıştır.³³ Hüsâm Çelebi bazı biyografi kitaplarında ve kütüphane kayıtlarında benzer isme ve nisbeye sahip kişilerle karıştırılmıştır. Bu sebeple hayatları hakkındaki bilgilerin ve eserlerin tefriki zorlaşmıştır. Mesela aynı dönemlerde yaşayanlar; II. Murad devri âlimlerinden İbnü'l-Midas/Meddâs (Papuççuoğlu/Nalbandzâde) lakaplı Hüsâmeddin et-Tokâdî (ö. 860/1456), Fatih Sultan Mehmed devri âlimlerinden Ümmü'l-veled lakaplı Hüseyin b. Hasen Hâmid et-Tebrizî (ö. 880/1475), Bayezid dönemi âlimlerinden İbnü'd-Dellâk lakaplı Molla Hüsâm (ö. 906/1500), Kanûnî Sultan Süleyman devri âlimlerinden Kara Çelebi lakaplı Muhyiddin Muhammed bin Hüsâmeddin Efendi (ö. 920/1514), Gedik Hüsâm Efendi lakaplı Hüsâmeddin Hüseyin (ö. 933/1526), Hüsâmeddin Efendi (ö. 934/1528), Aşçızâde lakaplı Hüsâmeddin Hasan Efendi (ö. 942/1535), Hüsâmeddin Hüseyin Çelebi (ö. 947/1540), Karasulu Hüsâmeddin Hasan Çelebi (ö. 957/1550), Papaz Lakaplı Hüsâmeddin Efendi (ö. 961/1554), Hüsâmeddin Çelebi (ö. 999/1591), Germiyanlı Hüsâmeddin Efendi (ö. 1002/1594)'dir. Bunların isimleri benzer olduğu gibi vefat tarihleri de yakındır.³⁴ Hatta bu kişilerden Hüsâm Çelebi ile

³¹ Isâmüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'id-devleti'l-Osmâniyye*, haz. Muhammet Hekimoğlu, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 610.

³² Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 1/235; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdülhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1418/1998), 60; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin* (İstanbul: MEB, 1375/1955), 1/31; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşkî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 1422/2002), 2/242; Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar* (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 160-162, 314.

³³ Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Misrî, *eş-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyad: Dârü'r-Rifai, 1403/1983), 3/147; Ebü'l-Mekârim (Ebû's-Suûd Gazzî Ebü'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dimaşkî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire*, thk. Cebrâil Süleyman Cebbûr (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1399/1979), 1/186; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab fî ahbâri men zehab* (Beyrut: Dâr İbn Kesir, ts.), 8/97.

³⁴ Nev'izâde Atâî, *Zey-i Şekâik (Hadâiku'l-hakâik fî tekmeletü's-Şekâik)*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 1/217-220; İbrahim b. Ahmed Amâsî, *Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye*, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 76-151; Kehhâle Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü müşannifi'l-kütübü'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İhyâit-Türâsü'l-Arabî, ts.), 3/191; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani: Osmanlı Ünlüleri* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1996), 686-690; Levent Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö.

aynı görevleri yapanlar ve aynı yerlerde çalışanlar da vardır. Hüsâm Çelebi'yle en çok karıştırılan kişi II. Murad devri âlimi ve İbn Meddâs veya Nalbandzâde lakaplarıyla bilinen Hüsâmeddin et-Tokâdî (ö. 860/1456)'dir. Kütüphane kayıtlarında³⁵ ve biyografi kitaplarında³⁶ her ikisi için Nalbandzâde nisbesi kullanılarak ya da birisinin vefat tarihi veya eseri diğere yazılarak karıştırılmıştır.

Hüsâm Çelebi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Doğum yeri Tokat olan Hüsâm Çelebi ilk eğitimini doğum yeri olan Tokat'ta aldıktan sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'da Hocazâde (ö. 902/1496), Efdalzâde (ö. 908/1502), Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi (ö. 922/1516) gibi âlimlerden ders alarak müderris oldu.³⁷ İlk müderrisliğine Kütahya'daki Vâcidiye Medresesi'nde başladı.³⁸ Daha sonra Bursa'da Kaplıca (Hüdavendigâr) ve Sultan Mehmed Han Medresesi'nde, Amasya'da Sultan Yıldırım Bayezid Han Medrese'lerinde görev yaptı.³⁹ Sultan Yıldırım Bayezid Han Medresesi'nde müderrislik yaptığı sırada Amasya müftüsü olarak atandı ve bu iki görevi aynı anda devam ettirdi (917/1511-922/1516).⁴⁰ Daha sonra 922/1516'da İstanbul'da Sahn-ı Semân Medrese'lerinden Ayakkurşunlu Medresesi'nde müderris oldu.⁴¹ Burada kısa bir süre görev yaptıktan sonra 923/1517'de Edirne'ye kadı olarak tayin edildi.⁴² Bir sene burada çalıştıktan sonra 924/1518'de Bursa kadılığına getirildi.⁴³ Bir yıl da burada çalıştıktan sonra görevinden azledildi ve 925/1520'de Sahn-ı Semân Medreseleri'nden Çifte Başkurşunlu Medresesi'nde müderrisliğe geri döndü.⁴⁴

926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 458-459.

³⁵ Süleymaniye Ktp. (Laleli, nr. 2200), 82b-83b; (Laleli, nr.2433), 139a-145a.

³⁶ Mecdî Efendi, *Hadâiku's-Şekâik (Tercüme-i Şekâik)*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 122; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/235, 2/706; Leknevî, *Fevâ'idü'l-behiyye*, 60; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1/31; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/242; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. A. Yekta Saraç, ed. Mustafa Çiçekler (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1/286; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

³⁷ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 610; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147.

³⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 610.

³⁹ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 610; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97.

⁴⁰ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 610.

⁴¹ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 610; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97.

⁴² Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391.

⁴³ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 610; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Mustafa Efendi Âlî, *Künhü'l-ahbâr* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1417/1997), 1/1218; Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 455.

⁴⁴ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 1/1218; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 457.

Bu görevi sürdürürken 926/1519 yılında vefat etti ve Eyüp kabristanlığına defnedildi.⁴⁵

Hüsâm Çelebi'nin doğum tarihi bilinmemekle birlikte aldığı görevlerden hareketle Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed'in 30 yıl (1451-1481), Sultan II. Bayezid'in 31 yıl (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim'in 8 yıl (1512-1520) saltanatları sırasında yaşadığı söylenebilir. Fatih zamanında çocukluk ve gençlik, diğer ikisinde yetişkinlik dönemi geçmiştir.

Hüsâm Çelebi'nin tespit edilen öğrencileri Manav Abdi Efendi lakabıyla bilinen Abdülkâdir Efendi (ö. 954/1547), Ehlice lakaplı Muhyiddin Muhammed el-Aydınî (ö. 951/1544), Muhyiddin Muhammed b. Abdülkâdir (ö. 963/1556), Alâüddin Ali b. Tâcüddin İbrahim (ö. 965/1558)'dir.⁴⁶ Yardımcısı olarak da Kemâl Çelebi'nin (ö. 957/1550) ismi kaydedilmektedir.⁴⁷ Hüsâm Çelebi'den ders alan daha pek çok öğrenci ismi geçmektedir. Fakat hangi Hüsâm Çelebi olduğunda netlik olmadığı için burada isimleri verilememektedir.

Hüsâm Çelebi fıkıh ve kelam alanında pek çok eser kaleme almıştır. Fakat eserler benzer isimdeki âlimlerin eserleriyle karıştırılmıştır. Müellifin tespit edilen eserleri şunlardır:

1. *Hâşiye alâ şerhi'l-Vikâye li Sadri's-Şerîa*.⁴⁸ Eser nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Şehid Ali Paşa bölümünde 753 numarada 1a-291b varakları arasında bulunmaktadır.⁴⁹
2. *Risâle alâ Sadri's-Şerîa*.⁵⁰ Eser nüshası Rağıp Paşa Kütüphanesi'nde 1459 numarada 147b-151b varakları ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde Laleli bölümünün 2433 numarada 139b ve 28 varaklarında bulunmaktadır.⁵¹
3. *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzihi*.⁵²

⁴⁵ Taşkoprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 610; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; *Hâşiye ala'l-Haşiyeti't-Tecrîd li's-Seyyid eş-Şerîf* isimli eserinin istinsahında vefatı ve kabri bilgisi kayıt altına alınmıştır. Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 457.

⁴⁶ Taşkoprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 440, 512, 784.

⁴⁷ Taşkoprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 786.

⁴⁸ Taşkoprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 612; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 1/1218; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

⁴⁹ Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 464.

⁵⁰ Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147.

⁵¹ Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 464.

⁵² Taşkoprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*, 612; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, 3/147; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/690.

4. *Risâle fî raksi'l-mutesavvife (Risâle fî cevâzi'd-devrân ve'r-red ala'l-Bezzâziye)*.⁵³ Eserin nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Şehid Ali Paşa bölümünde 2818 numarada 39b-41a ve Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde 276/13 numarada 186b-188b varakları arasında bulunmaktadır.

5. *el-Es'ile ve'l-ecvibe*. Çankırı İl Halk Kütüphanesi'nde 510-08 numarada 146b-151a varakları arasında yer almaktadır.

6. *Risâle ma'mûle li beyâni ahvâli'l-kenâisi şer'an*. Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde İzmir bölümünün 805 numarasında 125a-128b varakları arasında yer almaktadır. Risâle Levent Öztürk tarafından neşredilmiştir.⁵⁴

7. *Risâle fî nakli's-şehâde*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde Hacı Selim Ağa bölümünün 379 numarasında 91b-93b varakları arasında bulunmaktadır.⁵⁵

8. *Ta'lika alâ ba'di mevâdii's-şerî'a*. Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde Laleli bölümünde 2433 numarada 139a-145a varakları arasında bulunmaktadır.⁵⁶

9. *Ta'likâ alâ Mevâdi' mine'l-Hidâye*. Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Laleli bölümünde 2433 numarada 145a-148a varakları arasında bulunmaktadır.⁵⁷

10. *Hâşiye ala'l-Hâşiyeti't-Tecrîd li's-Seyyid eş-Şerîf*.⁵⁸ Eserin nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Laleli bölümünün 2214 numarada 1b-28a, Şehit Ali bölümünün 2844 numarada 115a-132b ve Adana İl Halk Kütüphanesi'nde 115 numarada 1b-56b varakları arasında yer almaktadır.⁵⁹

⁵³ Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Temîmî, *Ṭabaḳâtü's-seniyye*, 1/147; Gazzî, *Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/186; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/706.

⁵⁴ Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 466.

⁵⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/729; Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 466.

⁵⁶ Müellife ait vefat tarihi yanlışlıkla 860/1456 ve nisbesi de Nalbandzâde olarak verilmiştir. Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 463, 464.

⁵⁷ Kütüphane kayıtlarında müellife ait vefat tarihi yanlışlıkla 860/1456, nispesi de Nalbandzâde olarak verilmiştir. Diğer istinsahlar için bk. *Ta'lika alâ bâbi's-şehîd mine'l-Hidâye ve'l-Vikâye ve Şerh alâ Sadri's-Şeria*, Süleymaniye Kütp. (Es'ad Efendi, 816), 152b-156b; Beyazid Devlet Ktp. (Veliyüddin, 3240)114b-126a (Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 464).

⁵⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*, 612; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 1/391; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 1/1218; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/316; Temîmî, *Ṭabaḳâtü's-seniyye*, 3/147; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/97; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

⁵⁹ Müellife ait vefat tarihi yanlışlıkla 860/1456 olarak verilmiştir. Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 464.

11. *Hâşiye alâ şerhi'l-Mevâkıf*.⁶⁰ Eser Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Veliyyüddin Efendi bölümünün 3244 numarasında 41b-48b varaklar arasında kayıtlı bulunmaktadır.

12. *Risâle fî sebbi'n-nebi*.⁶¹ Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde Reşid Efendi bölümünün 1193 numarasında 191b-195b varaklar arasında *Risâle fî Sebbi'n-Nebi* olarak Şehit Ali bölümünün 2886 numarasında 45a-50a, Denizli bölümünün 409 numarasında 35a-37b varakları arasında *er-Risâletü's-Sebbiyye* olarak, Antalya/Tekelioğlu bölümünün 861 numarasında 118b-124a varakları arasında kayıtlı bulunmaktadır.

13. *Risâle fî ta'rîfi ilmi'l-keîâm*. Adana İl Halk Kütüphanesi'nde 115 numarada 57b-63a ve Burdur İl Halk Kütüphanesi'nin 1068-14 numarasında 62b-71b varakları arasında yer almaktadır.

14. *Hâşiye fî mâ yeteallak bi-ta'rîfi'l-'ilm min def'i 'itirâzât-ı Hatîbzâde*. Eser Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Veliyyüddin Efendi bölümünün 3244 numarasında kayıtlı bulunmaktadır.⁶²

15. *Hâşiyetü'l-hâşiye alâ şerhi Tecrîdi'l-akâid Hüsâm Çelebi Hüsâm ed-dîn Hüseyin b. Abd er-Rahmân Tokâdî*.

16. *Risâle fî ta'rîfi ilmi'l-keîâm Hüsâm Çelebi Hüsâm ed-dîn Hüseyin b. Abd er-Rahmân Tokâdî*.⁶³

3. Eserin (*Risâle fî'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*) İncelenmesi

İncelenen eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde Âşir Efendi bölümü 427 numarada 42b-46b varakları arasında *Risâle fî'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih* isimle kayıtlı bulunmaktadır. Eser kütüphanede *Risâle fî'l-istihlâf*, *Risâletü'l-istihlâf*, *Risâletü'l-istihlâfiyye*, *Risâle fî'l-istihlâfi fî'l-Cumü'a*, *Risâle fî cevâzi'l-istihlâfi fî'l-Cumü'a* şeklinde farklı isimlerle de geçmektedir. Eserin Hüsâm Çelebi üzerine kayıtlı Süleymaniye Kütüphanesi'nde 3 nüshası daha bulunmaktadır. Bunlardan birisi, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa bölümü 1504 numarada 3a-6b; ikincisi, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi bölümü

⁶⁰ Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 4/1514; Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur Zweiter Supplementband* (Leiden: E. J. Brill, 1938), 2/322.

⁶¹ Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şekâik*, 391; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/710; Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3/688.

⁶² Mustafa Bilal Öztürk, *Eleştirinin Eleştirisi: Bilgi Tanımı Bağlamında Hüsâm Çelebi'nin Hatîbzâde Tenkidi* 46 (Eskişen, 2022), 151.

⁶³ TO-KAT Ulusal Toplu Katalog, "Hüsâm Çelebi", Ulusal Toplu Katalog - Tarama (Erişim: 16.08.2022)

1116 numarada 152a-154b; üçüncüsü, Süleymaniye Kütüphanesi Kasidecizâde bölümü 710 numarada yer alan 126b-129a⁶⁴ varakları arasında bulunmaktadır.

Âşir Efendi nüshası dokuz varaktan oluşmaktadır. Son varak 15 diğer varaklar 17 satırdan oluşmaktadır. Yazı tipi harekesiz nesihtir. Yazı rengi siyahtır. Eserde minhuvat bulunmamaktadır. Diğer nüshalardan sadece Reşid Efendi nüshasında minhuvat yer almaktadır. Eserin dili Arapça'dır. Eser "Fıkıh" konu başlığı altında bulunmaktadır. Müstensih ve tarih belli değildir. Eser Bismillâhirrahmânirrahîm ile başlamaktadır. Müellifin ve eserin ismi risâlenin başında yazmamaktadır. Diğer nüshalardan Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarının baş tarafında müellif ismi geçmektedir. Kasidecizâde nüshasında risâlenin ismi de yazmaktadır. Risâlenin nüshalarından sadece Reşid Efendi nüshasının son kısmında müellif ismi ve tarih (961) kaydı bulunmaktadır. Diğerlerinde yazmamaktadır. Reşid Efendi nüshasında bulunan tarih müellifin vefat tarihinden sonra bir tarihtir. İstinsah eden kişi ve yeri bellidir.⁶⁵ Dolayısıyla bu müellifin nüshası değildir. Diğer iki nüsha yani Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshaları birbirine çok benzemektedir. Âşir Efendi nüshasında eksikler var, özellikle Nafiz Paşa nüshasında eksikler daha çok bulunmaktadır. Diğer nüshalar genelde Âşir Efendi nüshasında zamir, müennes, müzekker, edatlar gibi konularda yapılan yanlışları düzeltmekte, bazen bir kelime yerine farklı kelime kullanılmakta bazen de kullanılan bir kelimeye hiç yer verilmemekte hatta bazen var olan cümle atlanmaktadır. Bütün bunlar önce Âşir Efendi nüshasının sonra diğerlerinin yazılmış olduğu fikrini akla getirmektedir. Âşir Efendi nüshasının sonunda yazan "Bu konudaki ihtilaflar mebrûr, meşhur Hüsâm Çelebi'ye nispet edilen bu risâlenin müsveddesindeki ihtilaflara dayanır." ifadesinde geçen derleme kopya anlamına gelen "sevâd" kelimesinin geçmesinden ve müellifin kendisi için meşhur, mebrûr övgüsünü yapmayacağından dolayı bu nüshanın da asıl nüsha olmayacağı düşünülmektedir.

Hüsâm Çelebi, risâlesine besmeleden sonra Hanefî âlimlerinden Mergînânî'nin görüşünü vererek başlamakta daha sonra bu görüş doğrultusunda konuyu ele almaktadır. Bu görüş şöyledir: Bir kadı kendisine izin verilmedikçe bir davaya bakmak için başkasını istihlâf edemez (görevlendiremez). Cuma namazı kıldırmak için görevli olan kişinin durumu bunun aksinedir, o istihlâf edebilir. Çünkü cuma namazının vaktinin geçmesi söz konusudur. Cuma namazını

⁶⁴ Hüsâm Çelebi'nin hayatını ve eserlerini araştıran Levent Öztürk 136a-138b varakları arasında şekilde farklı varak numaraları vermekte ve 136a'da Edirne kadısı tasrihi bulunduğunu, bu ifadenin Edirne kadısı iken yazıldığını akla getirdiğini ama kesin olmadığını belirtmektedir. Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 465.

⁶⁵ Halep'de H 961, M 1553 tarihinde Zekeriyya b. Bayram tarafından istinsah edilmiştir. Öztürk, "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri", 464.

kıldırma görevinin verilmesi delâleten istihlâf için izin verilmesi gibidir.⁶⁶ Müellif kendi görüşüne mesned teşkil eden bu görüşü verdikten sonra kadı ile imamın istihlâfını mukayese ederek imamın istihlâf yetkisi, kapsamı ve mahiyeti üzerinde durmaktadır.

Müellif “ben derim ki: Yani” ifadesi ile konuyu şu şekilde açmaktadır: İzin verilmediyse ister sağrlık ister hastalık ister yolculuk durumu olsun kadı başkasını kendi yerine davaya bakmak için görevlendiremez. Fakat imama başkasını görevlendirme ve başkasına izin verme yetkisi verilmemiş olsa bile cuma namazını kıldırarak imamın durumu kadının aksinedir.⁶⁷ Yani imamın istihlâf yetkisi vardır. Çünkü imamın hastalık, hades (abdestsizlik hâli) veya bunların dışında namaza mâni bir durumu olduğu hâlde görevlendirildiğinde vaktin daraldığını bildiği hâlde büyük imamın⁶⁸ beklemesi mümkün değildir. Çünkü cuma namazının vakti belirlenmiştir. Cuma vaktini te’hir etme (erteleme) ihtimali de yoktur. Delâleten ona (namaz kıldırma için) verilen emir (görevlendirme) istihlâfa izin olur.⁶⁹

Bir davayı dinlemeyi büyük imamdaki izin gelinceye kadar geciktirmek mümkündür. Çünkü dava vakitli değildir. Dolayısıyla davaya bakmak için verilen emir delâleten istihlâfa izin anlamına gelmez.⁷⁰ Bu makamda bahsetmiş oldukları konu budur. Bu konunun hakikati şu şekildedir. Konusunda açıklandığı üzere hutbe, namaz kıldırma vb. kadı⁷¹ gibi sultanın işlerindedir. Ondan başkasının onun görevini yapması engellenmiştir ve başkasının onun yerine namaz kıldırması hariç başkasının onun yerine görev yapması câiz değildir.⁷²

Müellif başkası için ve kendisi için şekilde meşâyih⁷³ başkasının yerine görev yapmayı ikiye ayırdığını, başkasının görevini başkası için yerine getirenin, kendisinin yaptığı işi başkasına yaptırmaya hakkının olmadığını; başkasının görevini kendisi için yerine getiren kişinin başkasını o göreve getirme hakkı

⁶⁶ Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih* (Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi 427), 42b.

⁶⁷ Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 42b.

⁶⁸ Bu kelime yerine diğer nüshalarda “sultan” kelimesi geçmektedir.

⁶⁹ Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 42b.

⁷⁰ Bu cümle Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında bulunmamaktadır.

⁷¹ Kadı gibi ifadesi diğer nüshalarda “كالقضاء kazâ gibi” şeklinde geçmektedir. Yani kadılık işi gibi hutbe ve namaz kıldırma da sultanın işlerindedir.

⁷² Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 42b.

⁷³ Meşâyih kavramı Hanefî fıkıh literatüründe çokça geçmektedir. Meşâyih kavramı, başlangıç ve bitiş tarihleri ihtilafli olmakla birlikte ağırlıklı görüş Ebû Hanîfe’ye yetişemeyen Hanefî fakihler için kullanılmaktadır. bk. Seyit Mehmet Uğur, “Hanefî Mezhebinde Müftâ Bih Görüşün Belirlenmesinde Meşâyih’in Rolü”, 6. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III (İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2017), 100.

olduğunu, vekil⁷⁴ ve kadının⁷⁵ kendisi için değil başkası, imam⁷⁶ ve me'zûn kölenin⁷⁷ kendisi için görevi yerine getiren kişiler olduklarını, ona ilhak ettiğinde başkası için yapılan işin hükmünün kendisine döneceğini belirterek görüşünü desteklemektedir.⁷⁸ Aslında her ikisi de devlet başkanının işini yapmakla birlikte kadı başkası yerine yani devlet başkanı için görevi ifâ ettiğinden dolayı bir başkasını bu görevi yapmak için görevlendiremez. İmam ise kendisi yerine görevi ifâ ettiğinden dolayı bir başkasını bu görevi yapması için görevlendirebilir. Müellif, sultanın cumayı kıldırın kişi hakkında delâleten izninin var olduğunu belirttikten⁷⁹ sonra konu değişikliğine gitmektedir.

İmanın istihlâfi için izin genel mi yoksa özür durumunda mı geçerli olduğunu açıklamakta ve izin genel olduğu, özrün ister cuma vakti çıkmadan izalesi ister mümkün olsun ister olmasın tüm hâllerde geçerli olduğu tercihinde bulunmaktadır.⁸⁰ Yani ağırlıklı görüş olan istihlâfin zaruret olmaksızın mutlak

⁷⁴ Vekil kendisi için değil müvekkili için çalışır. Bu yüzden kendi malından harcadıklarını müvekkilinden alır. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 43a.

⁷⁵ Kadı da kendi nefsi için davaya bakmaz Müslümanların veya Müslümanların başı için işini yapar. Bu nedenle işinde yerine getirdiği sorumlulukları Müslümanların malından temin eder. O kendisi için iş yaparsa kadı olması doğru olmaz. Öyleyse kadının, kendisi için iş yaptığı kişi kadiya açık, kinaye veya faraza da olsa delâleten izin vermedikçe başkasını kendi yerine geçirme, görevini başkasına verme hakkı yoktur. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 43a.

⁷⁶ İmam başkasının makamına başkası için değil kendisi için geçer ve cuma namazını kıldırır. Başkası için değil kendisi için amel eder. Çünkü onun ameli zimmetinde vacip olanı yerine getirmez. Başkası için amel etme değildir. Kendi sorumluluğunu yerine getirince Müslümanların sorumluluğu da düşer. Kendisi için iş yapınca başkasını kendi makamına geçirmesi sahih olur. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 43a.

⁷⁷ Me'zûn köle izinden sonra başkası için değil kendisi için tasarrufta bulunur. Mevlası kölesine izin verdiğinde kölenin mevlasının malında tasarruf konusundaki mahcurlu olduğu şeklindeki kendi nefsinin hakkını düşürür. Köle bundan sonra kendi nefsi için tasarrufa ehliyetli olur. Çünkü izin hacri kaldırır ve hakkı düşürür. Bundan dolayı tahsis ve vakitlendirme kabul edilmez. Vekâlet vermenin aksine bir türde ve bir zamanda verilen izin bütün tür ve zamanlarda verilen izindir. Vekâlet verme tahsis ve vakitlendirmeyi kabul eder. Kadının izninin de hilafıdır. Çünkü o vekâlet verme konumundadır. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 43b.

⁷⁸ Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 43a.

⁷⁹ Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*, 43a.

⁸⁰ Ya cuma namazını vaktinde kılmaya engel olan özür tüm hallerde genel izne götürür yani izalesi mümkün olmayan ve cuma namazını vaktinde kılmaya engel olan özür hali ve izalesi mümkün olan ve cuma namazını vakti çıkmadan önce kılınması mümkün olan özür hali ve hiç özür bulunmama hâli ki bunda bir problem yoktur. Ya da akla ilk geldiği gibi sadece özel yerlerde izni gerektiren özürdür ki bunda da problem yoktur. Bir yerde izin sabit olduğunda aynı şekilde başka yerde de sabit olur. Hatta izni, "başka bir durumla ilgisi olmaksızın bahsedilen özür hâlinde tayin ediyorum" diyerek cuma namazını vaktinde kılmaya engel olan özrün suretine tahsis edilse bu nehiyle amel edilmez. Bilakis aynı şekilde diğer durumlarda da istihlâf sahih olur. Bundan dolayı hatibe "hutbe ver, namaz kıldırma" denilse, hatip namaz kıldırma geçerli olur. Aynı şekilde "namaz kıldır, hutbe verme" denilse hatip

olarak câiz olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. Müellif istihlâf yapılan kişinin imam olma şartlarını taşıma ve taşımama durumları üzerinde durmaktadır.⁸¹ Ayrıca *Tecnis*⁸² isimli esere atıf yaparak imamın istihlâfının kapsamına namaz kıldırma ve hutbe vermenin girdiği ve aksi görüşte olanların delillerinin muteber olmadığı da zikretmektedir.⁸³

Hüsâm Çelebi risâlede kendi zamanında bu konuda söylenen görüşleri şu şekilde zikrederek eleştirmektedir: Bazı değerli kişilerin “hatibin hutbe vermesi ve baştan namazı kıldırması için istihlâf yapması (başkasını tayin etmesi) asla câiz değildir, sadece abdesti bozulduktan sonra câiz olur” sözleri kabul gören

---

hutbe verirse geçerli olur. “Hutbe için izin namaz için izindir ve aksi de aynı şekildedir. İster mutlak özür hâlinde ister özrün izalesi ile vakti çıkmadan cumanın kılınması mümkün olsun ister olmasın izin sahihtir.” Dedikleri sanırım izni genele yayma durumuna mebnidir. Ne zaman izni gerektiren bir özür oldu fukahâ çoğu kişinin zannettiği gibi izne özel durumlarla değil özür mahallinde iznin varlığını ispat ile ilgilendiler. Bizim bu söylediğimizi çoğu kitaplarda geçen ibareler desteklemektedir ki şöyle zikredilir: Eğer imam hutbe verse sonra abdesti bozulsa ve hutbeyi dinlemeyen bir adama namaz kılmasını emretse bu görevlendirilen adamda hutbeyi dinlemiş bir adama namaz kıldırmasını emrederse câiz olur. Çünkü hutbeyi dinlemeyen kişi namaz ehliendirir. Dolayısıyla kendisine görev verilmesi geçerli olur. Fakat hutbeyi dinleme şartının bulunmamasından dolayı görevi yerine getirmekten aciz kalmıştır. Ve görevi başkasına verme hakkına sahiptir. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi’l-istihlâfi’l-hatib ve cevâzih*, 43b-44a.

⁸¹ Eğer görevlendirilen zimmi ise ve bunu imam bilmiyorsa veya hasta ise veya çocuk ise veya dilsiz ise veya ümmi ise bu kişiler de başkalarına emir verseler geçerli olmaz. Çünkü bu kişiler imam olmaya elverişli değildirler. Dolayısıyla kendilerine bu görevin verilmesi geçerli olmaz. Eğer bu kimselerin görevlendirilmesi cuma gününden önce başka bir gün olursa ve zimmi Müslüman olur, hasta iyileşir, dilsiz konuşur veya ümmi okumayı öğrenirse ve cumayı kıldırırsalar ve başkasına namazı kıldırılmayı emretseler câiz olur. Çünkü görev verme, lazım olan bir eylem değildir. Lazım olmayan eylem bekası için iptidasının hükmü vardır. Dolayısıyla onlara görev sanki şu an verilmiş gibidir. Onlar ise şu an namaz ehliendirir. Eğer imam namaza başlar sonra abdesti bozulur ve zimmiyi geçirirse, zimmi de başkasını geçirirse câiz olmaz. Eğer zimmi, imam onu öne geçirdikten sonra, eğer başından hutbeyi verir ve cumayı kıldırırsa veya Müslüman olduktan sonra başkasına hutbe vermesi ve cumayı kıldırması için emir verse câiz olur. Buradaki delalet veçhi; Bu kişilere cumadan günler önce bu görevin verilmesi sonra onların da başkalarını görevlendirmesi özrü bozan şeylerden değildir. Buna da “görevlendirme lazım değildir” sözü buna delalet etmektedir. Bu görevlendirmeler namaza özel değildir. Bilakis aynı şekilde hutbeyi de kapsayıcıdır. Aynı şekilde “veya başkasına hutbe vermesi ve cumayı kıldırması için emretse” sözü de buna delalet etmektedir. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi’l-istihlâfi’l-hatib ve cevâzih*, 44a-44b.

⁸² Eserin tam ismi *et-Tecnis ve’l-mezid fi’l-fetâvâ*’dır. Mergînânî’ye aittir. Eser klasik fıkıh kitaplarının sistematığına sahip, vâkiât türü hacimli bir eserdir. Ferhat Koca, “Mergînânî, Burhâneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/182.

⁸³ *Tecnis* ve diğerlerinde geçen “imamın abdesti bozulsa ve birine ‘hutbe ver fakat namaz kıldırma’ dese hem hutbe vermesi hem de namazı kıldırması câiz olur” ibareleri de buna delâlet eder. Sana okuduklarımızı öğrendiğinde bilmiş oldun ki; başkasını tayin etme namaz için olduğu gibi hutbe için de câizdir. Özür durumuna özel bir şey değildir. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi’l-istihlâfi’l-hatib ve cevâzih*, 44b.

görüşlerden değildir. Aynı şekilde zamanımızın değerli kişilerinin "başkasını tayin ancak imamın, vaktinde cumayı kıldıramayacağı bir özü olduğunda câiz olur. Hiçbir özü yoksa veya özü var olup vaktin çıkmasından önce o özü gidermesi ve sonrasında cumayı kıldırması mümkün olan durumda başkasını tayin etmesi câiz değildir" sözleri de kabul gören görüşlerden değildir. "Cumayı kıldırması için başkasını tayin etmekten kasıt, hutbe vermesi için birini tayin etmektir, namaz kıldırması için değil" deyip bu kelamını "Cumayı kıldırarak iki işten ibarettir, hutbe ve namaz. İzne bağlı olan ise birincisidir, ikincisi değil. Zira onda izne ihtiyaç yoktur." şeklinde bir öncüle dayandırma da muteber değildir. Buna da 'imam hutbeyi bitirmeden abdesti bozursa ve bir adama cumayı kıldırması için emretse, eğer görev kendisine verilen hutbeye yetişen bir kişiye câiz olur' şeklindeki mesele delalet etmektedir. Çünkü namazın vaktinin çıkması korkusu olmadığından dolayı bahsedilen surette ne sarâhaten ne delâleten izin vardır. Zira imam, vakit çıkmadan abdestsizliği giderip namazı kıldırabilir. Bundan dolayı cuma namazını kıldırarak için istihlâf yapmaktan (başkasını tayin etmekten) kasıt hutbe için istihlâftır, zannettikleri gibi sadece namaz için değildir. Bunlar bunun aksine bir delil getirmemiştir. Delil diye zikrettiklerini doğru kabul etsek dahi bu görüş ortadan kalkmaz. Ancak bu meselede iznin olmamasını reddeder. Bu da namaz için izne ihtiyaç olmamasına mutlak olarak delalet etmez. Bilakis bu mesele, imam için özü izale etmesi ve sonrasında vakit çıkmadan cumayı ikame etmesi mümkünse başkasını tayin etmesi câiz değildir şeklindeki geçmiş iddiasının aksine delalet eder. Bunu söyleyen kişi, bu meselede imamın abdestsizliği giderip vakit çıkmadan namazı kıldırabileceğine hükmetmiştir. Şüphe yok ki bu mesele aslında doğrudur ve bununla amel edilir. Bu durumda bunun mantûku, abdestsizliğin imama arız olduğunda ve namaz için başkasını tayin ettiğinde ister izalesi mümkün olsun ister olmasın câiz olduğuna delalet eder. Bu ve benzeri meselelerde mutlak bırakılmasının ışığında anlaşılan, başkasını tayin için izni gerektiren ister izalesi mümkün olsun ister olmasın, cumayı edaya engel bir durumun olmasıdır. Zira izalesi mümkün olmayan mukayyed abdestsizliğin izni gerektiren ve sebep olan veçhi yoktur. Çünkü bu, zapt altına alınamayan hafi (gizli, kapalı) bir durumdur. Dolayısıyla, fihri inceleyen bir kişinin bileceği üzere bir hükme menat kılınmasına da imkân yoktur. Eğer izinden kasıt genel izin ise bu iznin bahsedilen şekilde açıkça olduğu ortadadır. Bu şüphe götürmeyen bir açıklıktadır. Eğer kastedilen, meselede zikredilen sultanın imama verdiği izinse bu surette sultan tarafından açık bir iznin bulunmadığını nereden bileceğiz. Sonra, "namazın vaktinin çıkma korkusu olmadığından delalet de yoktur" sözü defalarca üzerinde durduğumuz üzere olması gerektiği gibi değildir. Bu meselede zikredilen abdestsizliğin bütün vakti kapsayan bir durumda olması ya da bunun abdeste ve namaza vakit bırakmayacak şekilde vaktin sonuna denk gelmesidir. Bu itirazı yapana hayret

ki kendisi kelamının başında bilakis kelamının sonlarına doğru başkasını tayin etmenin namaz için olduğunu itiraf edip, naklettiği meselenin mantûku iddiasının aksini söylediği halde, kelamının sonunda bu meseleye gönderme yaparak diyeceğini dedi.⁸⁴

Müellif, ayrıca Bezzâzî'nin (ö. 827/1424)⁸⁵ el-*Fetâvâ*'sında⁸⁶ imamın izin vermesi halinde çocuğun hutbe vermesinin ve baliğ olan insanlara namaz kıldırmasının câiz olduğunu da aktarmakta, ama bu konuda teferruata girmemektedir.⁸⁷ Son olarak da cuma namazında hutbe veren ile namaz kıldırmanın aynı kişi olup olmayacağı konusunda Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin görüşlerini serdetmekte bu görüşlerden hareketle imamın başkasını kendi yerine geçirmesinin câiz olup olmadığı üzerinde durmaktadır.⁸⁸ Bu konudaki farklı görüşlerin meşhur, mebrûr Hüsâm Çelebi'ye nispet edilen bu risâledeki ihtilaflara⁸⁹ dayandığını belirterek risâleyi sona erdirmektedir.

4. Eserin Tahkiki

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قال صاحب الهداية: وليس للقاضي أن يستخلف على القضاء إلا أن يفوض إليه ذلك بخلاف المأمور بإقامة الجمعة حيث يستخلف؛ لأن على شرف الفوات لتوقته فكان الأمر به إنا للاستخلاف دلالة. أقول: يعني⁹⁰ أن القاضي إذا لم يكن مأنونا في الاستخلاف فاستخلف غيره لا ينفذ قضاء خليفته. سواء كان الاستخلاف في صميته أو مرضه أو سفره بخلاف المأمور بإقامة الجمعة؛ فإن له أن يستخلف غيره وإن

⁸⁴ Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatib ve cevâzih*, 44b, 45a, 45b, 46a.

⁸⁵ Hanefî fıkıh âlimidir. Asıl ismi Hâfızüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî'dir. Vefat tarihi 827/1424'dür. Ahmet Özel, "Bezzâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/113.

⁸⁶ Eserin asıl ismi *el-Câmi'u'l-veciz*'dir. *Fetâva'l-Kerderî* olarak da bilinmektedir. Bu eserde Bezzâzî Hanefî âlimler tarafından verilen fetvaları muteber kitaplardan özetleyerek derlemiş ve görüşlerden fetvaya uygun olan tercihlerde bulunmuştur. Özel, "Bezzâzî", 6/114.

⁸⁷ Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatib ve cevâzih*, 46a.

⁸⁸ Bizim ashabımızın kitaplarında açıkça geçmektedir ki; imam ve hatibin aynı kişi olması fazilettir fakat şart değildir. Şâfiî'nin katındaki en doğru görüş de budur. Ondan gelen bir görüşe, bizden ve Mâlik'ten gelen bir görüşe göre şarttır. Çünkü ilk asırlarda imam ve hatibin aynı kişi olması miras olarak kalmıştır. Hutbe veren ve namaz kıldırın kişinin bir olmasını şart koşan kişiler iki gruba ayrılır. Birinci grup bütün hallerde şart olduğunu iddia eder. Bu durumda istihlâfin hiçbir şekilde câiz olmaması gerekir. İster güç yitirme durumu söz konusu olsun ister olmasın. Mâlik bu görüştedir. Ahmet, Şâfiî ve bizden bir görüş de bu şekildedir. Diğer grup her ne kadar birliğin şart olmasını iddia etse de zaruret ve özür durumunu buradan istisna etmişlerdir. Bundan dolayı özür durumunda başkasını tayin etmek câizdir derler. Özür olmayan yerde de cevâzı öncelerler. Bazı kitaplarda zikredilen "özürsüz bir şekilde hatibin dışında biri namaz kaldırsa Mâlik'e ve Şâfiî'den gelen bir görüşe göre geçerli olmaz" şeklindeki görüş zikretmiş olduğumuz şeye dayandırılmıştır. En geçerli görüş olduğu üzere birliğin şart olduğunu iddia etmeyenlere gelince bu kimselere göre mutlak olarak başkasını tayin câizdir. Az önce zikrettiğimiz gibi ister özür durumunda olsun ister olmasın. Hüsâm Çelebi, *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatib ve cevâzih*, 46b.

⁸⁹ Diğer nüshalarda görüş farklılıklarının mezheplerdeki ihtilaflara dayandığı yazmaktadır.

⁹⁰ Diğer nüshalarda bu kelime bulunmamaktadır.

لم يأذن له الإمام؛ لأنه لما فوض إليه إقامة الجمعة مع علمه بإذن⁹¹ العوارض المانعة من إقامتها من المرض والحدث وغيرهما قد يعينه به⁹² مع ضيق الوقت، ولا يمكن انتظار الإمام الأعظم؛⁹³ لأنه توقتي⁹⁴ بوقت، فلا يحتمل التأخير عن الوقت، فكان الأمر به إذنا بالابتلاف دلالة. و هذا ما⁹⁵ تأخير سماع الخصومة إلى وجود الإذن من الإمام الأعظم ممكن؛ لأنه غير موقت بوقت، فلم يثبت الإذن بالابتلاف دلالة.⁹⁶ هذا ما ذكره في هذا المقام. وتحقيقه أن الخطبة والإقامة بعد ما من أفعال السلطان كالقاضي⁹⁷ مم بين في موضعه، فغيره محجور في ذلك، فلم يجز ذلك لغيره إلا بإقامته مقامه. ومشايخنا جعلوا القيام مقام الغير على قسمين، الأول: أن يكون⁹⁸ ذلك لغيره، والثاني: أن يكون لنفسه،⁹⁹ وقالوا: من قام مقام غيره لغيره لا يكون له أن يقيم غيره مقام نفسه، و من قام مقام غيره لنفسه كان له أن يقيم غيره مقام نفسه. والأول كالوكيل والقاضي؛ فإنهما لا يعملان لنفسهما بل يعملان لغيره¹⁰⁰. وحكم العمل للغير أن يرجع عليه مما¹⁰¹ يلحقه.¹⁰² فلوكيل مثلا لا يعمل لنفسه بل يعمل للموكل. ولهذا يرجع على الموكل مما¹⁰³ يؤدي¹⁰⁴ من خالص ملكه. وكذا القاضي لا يعمل لنفسه فيما يقضي، بل هو نائب عن المسلمين أو عن يكون ناظر إليهم، ولهذا يرجع بما¹⁰⁵ يلحقه من العهدة في مال المسلمين، وكيف يكون عاملا لنفسه

⁹¹ Bu nüshada şeklinde yazılmış olan kelime diğer nüshalarda بأن olarak geçmektedir.

⁹² Bu kelimenin yazımında da nüshalar arasında farklılık bulunmaktadır. Bu nüshada

Kasidecizâde nüshasında

Nafiz Paşa nüshasında

Reşid Efendi nüshasında ise olarak geçmektedir.

⁹³ Bu kelime yerine diğer nüshalarda السلطان kelimesi bulunmaktadır.

⁹⁴ Bu kelime yerine diğer nüshalarda موقت olarak geçmektedir.

⁹⁵ Bu kelimenin okunuşu netleştirilemedi. Bu nüshada Reşid Efendi nüshasında

şeklinde geçmektedir, diğerlerinde bulunmamaktadır.

⁹⁶ و هذا متأخير سماع الخصومة إلى وجود الإذن من الإمام الأعظم ممكن؛ لأنه غير موقت بوقت، فلم يثبت الإذن و هذا متأخير سماع الخصومة إلى وجود الإذن من الإمام الأعظم ممكن؛ لأنه غير موقت بوقت، فلم يثبت الإذن و هذا متأخير سماع الخصومة إلى وجود الإذن من الإمام الأعظم ممكن؛ لأنه غير موقت بوقت، فلم يثبت الإذن

⁹⁷ Diğer nüshalarda كالفضاء şeklinde geçmektedir.

⁹⁸ Kasidecizâde ve Nafiz Paşa nüshalarında من ilavesi bulunmaktadır.

⁹⁹ Reşid Efendi nüshasında ikincisi başkası için olmaması şeklinde geçmektedir.

¹⁰⁰ ifadesi لا يعملان لنفسهما بل يعملان لغيره ifadesi yerine diğer nüshalarda لا يعملان لنفسه بل يعملان لغيره ifadesi geçmektedir.

¹⁰¹ yerine diğer nüshalarda لما kullanılmaktadır.

¹⁰² Bu kelimedenden sonra diğer nüshalarda لما يلحقه باعده ilavesi bulunmaktadır.

¹⁰³ yerine diğer nüshalarda علي ما geçmektedir.

¹⁰⁴ ifadesi مما يؤدي ifadesi yerine diğer nüshalarda مما يؤدي ifadesi geçmektedir

¹⁰⁵ yerine diğer nüshalarda لما kullanılmaktadır.

وهو معمل¹⁰⁶ لنفسه لا يصلح أن يكون¹⁰⁷ قاضيا. وإذا كان عمله لغيره لم يكن له أن يقيم غيره مقام نفسه إلا أن يأذن¹⁰⁸ ذلك الغير عبارة أو كناية أو دلالة¹⁰⁹ وإن فرضا¹¹⁰ أنها تحققت في هذا الباب، لكنها لا تعمل¹¹¹ عملها فيه؛ لأنها ضعيفة. والثاني لما بمأمور¹¹² بإقامة الجمعة؛ فإنه قائم مقام غيرها¹¹³ لنفسه لا لغيرها¹¹⁴؛ إذ هو¹¹⁵ يعمل لنفسه، لا لغيره¹¹⁶؛ إذ عمله ليس إلا التفريغ ما هو الواجب في ذمته، فلا يعمل لغيره، فلا يكون نائبا عن المسلمين. ففأيتهم أنهم¹¹⁷ يلزمهم ذلك التفريغ أيضا في ضمن إمامته. وإذا كان عمله لنفسه صح له أن يقيم غيره مقام نفسه، فعمل الدلالة في هذا الباب فصح الاستخلاف دلالة¹¹⁸ وهذا كالعبد المأذون؛ فإنه من قبيل القسم الثاني؛ إذ هو متصرف لنفسه لا لغيره بعد الإذن. فإذا أذن المولى لعبده أسقط حق نفسه الذي كان العبد محجورا عن التصرف في مال المولى، والعبد بعد ذلك¹¹⁹ بأهليته؛ إذ الإذن في هذا القسم فك الحجر واسقاط الحق؛ فلهذا لا يقبل التخصيص والتوقيت. فالإذن في نوع أو زمان إذن في الأنواع والأزمان كلها بخلاف التوكيل؛ فإن ذلك يقبل التخصيص والتوقيت وبخلاف إذن القاضي؛ فإنه بمنزلة التوكيل. هذا ملخص ما ذكره في هذا الباب. ففيمما نحن بصدده لما ظهر مما نقلناه عنهم ثبوت إذن السلطان دلالة في حق إقامة الجمعة، فلاح¹²⁰ إما أن تكون¹²¹ العذر الذي يشغله عن إقامة الجمعة في وقتها باعئا ومثا للإذن العام في جميع الأحوال أي حال العذر الذي¹²² يشغله¹²³ عن إقامة الجمعة في وقتها، ولا¹²⁴ يمكن إزالته، وحال العذر الذي يمكن إزالته وإقامة الجمعة بعده قبل خروج الوقت، وحال عدم العذر. فكانه قال دل¹²⁵ من¹²⁶ ثبت في جميع الأحوال، فحينئذ لإشكال فيه أصلا. أو أن يكون باعئا¹²⁷ ومن للإذن في مورده الخاص فقط على ما هو المتبادر إلى الأذهان فلا إشكال فيه أيضا¹²⁸؛ إذ المقرر عندهم أن الإذن في¹²⁹ هذا القسم لو كان ثابتا في موضع بثبت

106 وهو معمل kelimesi yerine diğer nüshalarda لو عمل ifadesi geçmektedir.

107 لا يكون kullanılmaktadır. لا يصلح أن يكون ifadesi yerine diğer nüshalarda.

108 yazmaktadır. Nafiz Paşa nüshasında يَأْذِنُ yerine.

109 Nafiz Paşa nüshasında bu kelime yer almamaktadır ve bunun yerine boşluk bulunmaktadır.

110 Diğer nüshalarda şeklinde geçmektedir. فرضنا.

111 Diğer nüshalarda يعمل kullanılmaktadır.

112 Diğer nüshalarda كالمأمور şeklinde geçmektedir.

113 غيرها diğer nüshalarda لغيره olarak yazmaktadır.

114 غيرها diğer nüshalarda لغيره olarak geçmektedir.

115 Kasideciizâde ve Nafiz Paşa nüshalarında هو ilavesi bulunmaktadır.

116 لا لغيره Diğer nüshalarda geçmemektedir.

117 أنهم diğer nüshalarda أنه olarak yazmaktadır.

118 Nafiz Paşa nüshasında الثاني ilavesi yer almaktadır.

119 ذلك kelimesinden sonra diğer nüshalarda بتصرف لنفسه ilavesi bulunmaktadır.

120 Diğer nüshalarda لا يخلوا şeklinde yazılmaktadır.

121 Diğer nüshalarda ذلك ilavesi bulunmaktadır.

122 Nafiz Paşa nüshasında yer kısm Hal العذر الذي يشغله عن إقامة الجمعة في وقتها، ولا يمكن إزالته، و almamaktadır.

123 Resid Efendi nüshasında شغله şeklinde yazılmaktadır.

124 Resid Efendi nüshasında لا geçmemektedir.

125 Resid Efendi nüshasında دل kelimesi yerine العذر kelimesi yer almaktadır.

126 ما bulunmakta. diğer nüshalarda yerine من.

127 geçmektedir. ان كان باعشا ومثا للإذن دیگر nüshalarda yerine أو أن يكون باعئا ومن للإذن.

128 أو أن. في هذا القسم Kasideciizâde nüshalarında yerine Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında فلا إشكال فيه أيضا.

129 Resid Efendi nüshasında bulunmamaktadır. kısm يكون باعئا ومن للإذن في مورده الخاص فقط على ما هو المتبادر إلى الأذهان فلا إشكال فيه أيضا.

129 فلا إشكال فيه أيضا إذ المقرر. ifade Nafiz Paşa nüshasında bulunmamaktadır. عندهم أن الإذن في kısmي da Kasideciizâde nüshasında yer almamaktadır. عندهم أن الإذن في

في غيره أيضا لما حققناه أنفا حتى لو خصص الإذن لصورة¹³⁰ العذر الذي يشغله عن إقامة الجمعة في وقتها بأن يقال "استخلف حال العذر المذكور لا تتعلق¹³¹ في غيرها"¹³² لا يعمل النهي بل يصح الاستخلاف في غيرها أيضا، ولهذا لو قيل للخطيب "أخطب ولا تصلي بهم" أجزأه إن يصلي بهم. ولهذا لو قيل للخطيب وكذا لو قيل "صل ولا تخطب" أجزأه أن يخطب. ولعل ما قالوه من¹³³ "أن الإذن للخطبة إذن للصلاة وبالعكس وأن الإذن صحيح في حال العذر مطلق، سواء أمكن إزالة¹³⁴ العذر وإقامة¹³⁵ الجمعة بعده قبل خروج الوقت أو لا" مبني على ما ذكرناه من إقصاء الإذن للعموم. ثم¹³⁶ لما كان العذر باعثا للإذن اشتغل الفقهاء بإثبات وجود الإذن في محل العذر، لأنه تخصص به الإذن كما¹³⁷ كثير من الناس، ويشهد على ما ذكرنا ما وقع في أكثر الكتب حيث ذكر فيه: لو أن الإمام إذا خطب ثم أحدث فأمر رجلا¹³⁸ ثم¹³⁹ يشهد الخطبة أن يصلي بهم فأمر المأمور رجلا شهد الخطبة أن يصلي بهم جاز؛ لأن الذي لم يشهد الخطبة¹⁴⁰ من أهل الصلاة فصح التفويض إليه، لكنه عجز لفقد شرطه وهو سماع الخطبة، فملك¹⁴¹ التفويض إلى غيره. ولو كان المأمور ذميا ولم يعلم الإمام به أو مريضا أو صيبا أو أخرس أو أميا فأمر هؤلاء غيرهم حتى يصلي لم يجز؛ لأن هؤلاء لا يصلحون إماما فلم يصح التفويض إليهم. فلو كان التفويض لهؤلاء قبل الجمعة بأيام فأسلم الذمي وأبرء المريض وتكلم الأفرس وتعلم الأمي فصلوا بهم الجمعة و¹⁴² أمروا غيرهم جاز؛ لأن التفويض ليس بلازم، وما ليس بلازم¹⁴³ كان لبقائه حكم الابتداء، فصار كأنه فوض إليهم للحال، وهم في الحال من أهل الصلاة. فلو أن الإمام دخل الصلاة ثم أحدث فقدم ذميا فقدم الذمي¹⁴⁴ غيره لا يجوز. فإن أسلم الذمي بعد ما قدمه إن خطب بهم وصلى الجمعة من الابتداء أو أمر غيره بأن يخطب ويصلي بهم الجمعة بعد ما أسلم جاز. انتهى. ووجه الشهادة أن التوفيق إلى هؤلاء قبل الجمعة بأيام ثم أمرهم غيرهم ليسا مما تقتضيه¹⁴⁵ العذر، فأشهد به قوله "لأن التفويض ليس بلازم، وليس بمختصين بالصلاة"¹⁴⁶ بل هما عامان للخطبة أيضا". وكذا قوله "أو أمر غيره بأن يخطب ويصلي بهم الجمعة". وكذا ما وقع في النجيب وغيره حيث ذكر فيه "إذا أحدث الإمام فقال لواحد¹⁴⁷ أخطب لهم فلا¹⁴⁸ يصلي بهم جاز أن يخطب ويصلي بهم". وإذا قد عرفت ما تلوناه لك علمت أن الاستخلاف جائز للخطبة كالصلاة،¹⁴⁹ وليس مختصا بالعذر. فما قال بعض الأفاضل من "أنه لا يجوز للخطيب أن يستخلف الخطبة أصلا، ولا للصلاة بداء بل بعد ما أحدث الإمام" فليس مما

130 diğ er nüshalarda بصورة olarak geçmektedir.

131 olarak yazmaktadır. ifadesi لا تتعلق ifadesi ile ilgili.

132 Nafiz Paşa ve Kasideci zâde nüshalarında العذر "استخلف حال العذر" ifadesi ile ilgili. Bunun yerine غيره لا يستخلف به غيره "ifadesi kullanılmaktadır.

133 Diğ er nüshalarda zikredilmemektedir.

134 Nafiz Paşa ve Kasideci zâde nüshalarında bu kelimed en sonra ذلك ilavesi yapılmaktadır.

135 Reşid Efendi nüshasında وإقامة العذر مطلق، سواء أمكن إزالة العذر ifadesi kullanılmaktadır.

136 Diğ er nüshalarda bulunmamaktadır.

137 dan sonra diğ er nüshalarda توهم ilavesi yapılmaktadır.

138 Diğ er nüshalarda geçmektedir. Anlam açısından da böyle olması gerekmektedir.

139 Diğ er nüshalarda bulunmamaktadır.

140 Bu kelime diğ er nüshalarda yer almamaktadır.

141 kelimesi yerine diğ er nüshalarda ذلك kelimesi yazmaktadır.

142 Diğ er nüshalarda geçmektedir.

143 Kısım diğ er nüshalarda bulunmamaktadır.

144 Nafiz Paşa nüshasında bu kelime geçmemektedir.

145 Bu kelime diğ er nüshalarda يقتضيه şeklinde geçmektedir.

146 Bu kısım diğ er nüshalarda bulunmamaktadır.

147 Nafiz Paşa ve Reşid Efendi nüshalarında bu kelime لوان أحدا olarak geçmektedir.

148 Nafiz Paşa ve Reşid Efendi nüshalarında لم olarak yazmaktadır.

149 Diğ er nüshalarda كما للصلاة şeklinde yer almaktadır.

يعتمد عليه. وكذا ما قاله¹⁵⁰ بعض فضلا زماننا من "أن استخلاف الإمام إنما يجوز إذا كان معنورا بعذر يشغله عن إقامة الجمعة في وقتها، وأما أنه¹⁵¹ إذا لم يكن بعذر¹⁵² أصلا أو كان معنورا لكن يمكن إزالة عذره وإقامة¹⁵³ الجمعة بعده¹⁵⁴ قبل خروج الوقت فلا يجوز الاستخلاف". وكذا ما قاله¹⁵⁵ من "أن المراد من الاستخلاف لإقامة الجمعة الاستخلاف للخطبة، لا الاستخلاف للصلاة" وبني كلامه هذا على تمهيد مقدمة فقال: أن إقامة الجمعة عبارة¹⁵⁶ عن أمرين، الخطبة والصلاة. والموقوف على الإذن هو الأول دون الثاني؛ إذ لا حاجة فيه إلى الإذن، ويدل عليه المسئلة القائلة لو أن الإمام إذا سبق الحدث بعد فراغ عن الخطبة فأمر رجلا بإقامة الجمعة إن كان المأمور ممن شهد الخطبة جاز. **ووجه الدلالة ظاهر؛** لأن الإذن لم يوجد في الصورة المذكورة، لا صريحا، وذلك واضح، ولا دلالة؛ لعدم خوف الفوات¹⁵⁷؛ فإن الإمام قادر على إزالة الحدث وإقامة الصلاة قبل خروج الوقت. ومن ههنا يصح أن المراد من الاستخلاف لإقامة الصلاة¹⁵⁸ الجمعة الاستخلاف للخطبة، لا الاستخلاف للصلاة كما توجه¹⁵⁹ القائل السابق. إلى ههنا¹⁶⁰ كلامه. فليس هذا مما ينبغي أن يقول عليه أيضا؛ لأنهم قد تبيينوا وجه الخاصة إلى الإذن في¹⁶¹ الصلاة لما¹⁶² قررناه اتفاقا،¹⁶³ فتذكره.¹⁶⁴ ثم هذا القائل لم يأت بما يدل على نفيه، وما ذكره من الدليل على تقدير يسلم لا ينبغي بذلك لك، إنما يفى بانتفاء الإذن في صورة الملك، المسئلة،¹⁶⁵ فهو لا يدل على انتفاء الحاجة إلى الإذن للصلاة مطلقا، ففانه¹⁶⁶ ما ذكر¹⁶⁷ إيراد الاعتراض على هذه المسئلة، فهو لا يدل على مطلوبه،¹⁶⁸ بل هذه المسئلة يدل¹⁶⁹ على خلاف ما ادعاه سابقا من "أنه إذا أمكن¹⁷⁰ للإمام إزالة عذره وإقامة الجمعة بعده قبل خروج الوقت فلا يجوز الاستخلاف". وجه الدلالة هو: أن هذا

150 Nafiz Paşa nüshasında « zamiri yer almamaktadır.

151 Diğer nüshalarda geçmemektedir.

152 kelimesi diğer nüshalarda معنورا şeklinde yazmaktadır.

153 kelimesi diğer nüshalarda وأقام olarak geçmektedir.

154 Reşit efendi nüshasında bu kelime bulunmamaktadır.

155 « zamiri diğer nüshalarda geçmemektedir.

156 Bu kelimedden sonra إلى والموقوف على الإذن هو الأول دون الثاني؛ إذ لا حاجة فيه إلى الإذن، ويدل عليه المسئلة القائلة لو أن الإمام إذا سبق الحدث بعد فراغ عن الخطبة فأمر رجلا بإقامة الجمعة إن كان المأمور ممن شهد الخطبة جاز. ووجه الدلالة ظاهر؛ لأن الإذن لم يوجد في الصورة المذكورة، لا صريحا، وذلك واضح، ولا دلالة؛ لعدم خوف الفوات؛ فإن الإمام قادر على إزالة الحدث وإقامة الصلاة قبل خروج الوقت. ومن ههنا يصح أن المراد من الاستخلاف لإقامة الجمعة الاستخلاف للخطبة، لا الاستخلاف للصلاة كما توجه القائل السابق. إلى kısım Nafiz Paşa nüshasında yer almamaktadır.

157 الفوات kelimesi Kasidecizâde nüshasında şeklinde yazmaktadır.

158 Reşid Efendi ve Kasidecizâde nüshalarında الصلاة kelimesi yer almamaktadır.

159 kelimesi yerine Reşid Efendi ve Kasidecizâde nüshalarında تمهم kelimesi kullanılmaktadır.

160 ziredilmektedir. هذا yerine Reşid Efendi ve Kasidecizâde nüshalarında

161 harfi ceri bulunmaktadır. yerine Nafiz Paşa nüshasında

162 yerine Reşid Efendi nüshasında كما geçmektedir.

163 yerine Kasidecizâde nüshasında اننا yer almaktadır.

164 Nafiz Paşa nüshasında yazmamaktadır. Reşid Efendi nüshasında da zamir kullanılmadan فتذكر şeklinde geçmektedir.

165 cümlesi diğer nüshalarda bulunmamaktadır. وما ذكره من الدليل على تقدير يسلم لا ينبغي بذلك لك، إنما يفى بانتفاء الإذن في صورة الملك، المسئلة،

166 Diğ er nüshalarda يفاهه yerine geçmektedir.

167 Diğ er nüshalarda « zamiri ilavesi bulunmaktadır.

168 kelimesi مطلق به yerine Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında geçmektedir.

Reşid Efendi nüshasında ise yazmaktadır.

169 Diğ er nüshalarda تتل olarak geçmektedir.

170 yerine diğ er nüshalarda لم يكن yer almaktadır.

القائل حكم في هذه المسئلة أن الإمام¹⁷¹ قادر على إزالة الحدث وإقامة الصلاة¹⁷² قبل خروج الوقت ولا شك ان هذه المسئلة صحيحة في نفسها، فيعمل بها،¹⁷³ فمنطوقها حينئذ يدل على أن الحدث إذا كان طاريا للإمام واستخلف للصلاة جاز، سواء أمكن إزالة¹⁷⁴ الحدث أو لا. وبلوح من إطلاق هذه المسئلة وأمثالها: أن الباعث¹⁷⁵ للإذن بالاستخلاف عروض العارض الذي هو مانع في نفسه لاداء الجمعة، سواء أمكن إزالته أو لا؛ إذ لا وجه للحدث¹⁷⁶ المقيد، وهو الذي لا¹⁷⁷ يمكن إزالته باعثا وسببا له؛ إذ هو أمر خفي غير مندرج¹⁷⁸ تحت الطبط،¹⁷⁹ فلا وجه جعله¹⁸⁰ مناطا للحكم كما لا يخفى على من تدرب¹⁸¹ قوانين الفقه. ثم نقول: إن أراد¹⁸² بالإذن اذن العام¹⁸³ الذي ذكر في المسئلة فالظاهر أن هذا الإذن قد وجد في الصورة المذكورة صريحا، وذلك¹⁸⁴ واضح، لا ينبغي أن يشك فيه. وإن أراد به إذن السلطان للإمام¹⁸⁵ الذي¹⁸⁶ ذكر¹⁸⁷ في المسئلة فمن اين علم¹⁸⁸ أن الإذن الصريح من السلطان لم يوجد في تلك الصورة. ثم قوله "ولا دلالة لعدم خوف¹⁸⁹ الفوات¹⁹⁰" الخ¹⁹¹ ليس على ما ينبغي لما حققنا¹⁹² مرة بعد أخرى، فتذكر على انا نقول" لم لا يجوز ان يكون الحدث الذي ذكر¹⁹³ في تلك المسئلة¹⁹⁴ مما يستوعب الوقت أو يكون يتفق¹⁹⁵ ذلك في آخر الوقت بحيث لا يسع الرضوء الصلاة. والعجب من هذا القائل أنه اعترف في أول كلامه بل في¹⁹⁶ قبيل آخر كلامه بأن¹⁹⁷ الاستخلاف للصلاة، ثم نسبه في آخر كلمه فقال ما قال مع أن منطوق تلك المسئلة التي نقلها ينادي¹⁹⁸ على صوت على خلاف ما قاله، فتدبر.¹⁹⁹ وذكر البزازي²⁰⁰

171 Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında geçmemektedir.

172 Diğer nüshalarda kelimesi الصلاة geçmemekte kelimesi yerine de وقيامته kelimesi kullanılmaktadır.

173 Reşid Efendi nüshasında فيها olarak zikredilmektedir.

174 Diğer nüshalarda ذلك ilavesi yapılmaktadır.

175 الباعث kelimesi yerine diğer nüshalarda الغالب kelimesi yazmaktadır.

176 Diğer nüshalarda جعل الحدث olarak geçmektedir.

177 Nafiz Paşa nüshasında لا bulunmamaktadır.

178 Diğer nüshalarda bu kelime مندرج olarak geçmektedir.

179 خفي Nafiz Paşa nüshasında farklı yazmaktadır. Kasideciizâde nüshasında ise خفي غير مندرج تحت القسط Reşid Efendi nüshasında مندرج تحت الشطط خفي مندرج لحب الشطط olarak yazmaktadır.

180 Diğer nüshalarda جعله olarak geçmektedir.

181 Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında في harfi cer ilavesi bulunmaktadır.

182 Diğer nüshalarda المراد olarak geçmektedir.

183 العام kelimesi diğer nüshalarda الامام olarak yazmaktadır.

184 Diğer nüshalarda الصورة ilavesi yer almaktadır.

185 Reşid Efendi nüshasında الامام şeklinde lam harfi cerini kullanmamaktadır.

186 Reşid Efendi nüshasında bu kelime yazmamaktadır.

187 Reşid Efendi nüshasında ذكره olarak geçmektedir.

188 Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında يعلم şeklinde fiil olarak yazmaktadır.

189 Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında bu kelime bulunmamaktadır.

190 Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında فوت الوقت olarak geçmektedir.

191 Diğer nüshalarda bu kelime bulunmamaktadır.

192 Diğer nüshalarda حقيقاه olarak yazmaktadır.

193 Diğer nüshalarda bu kelime bulunmamaktadır.

194 Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında الصورة kelimesi kullanılmaktadır.

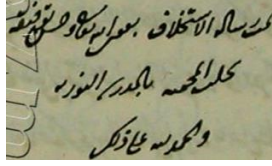
195 Reşid Efendi nüshasında اتفق olarak geçmektedir.

196 بل في Nafiz Paşa ve Kasideciizâde nüshalarında geçmemektedir.

197 Nafiz Paşa nüshasında bulunmamakta bunun yerine lam harfi ceri getirilmektedir.

198 Diğer nüshalarda با ilavesi bulunmaktadır.

في فتاواه: صبي خطب بإذن الإمام وصلى بالناس²⁰¹ بالغ جاز. ونص في كتب أصحابنا أن اتحاد الإمام والخطيب فضل،²⁰² لكنه ليس بشرط وهو الأصح عند الشافعي.²⁰³ وفي وجه عنه و قول عنا وعن مالك: أنه شرط؛ لأن المتوارث أي و²⁰⁴ الإمام والخطيب في القرون الأولى. قلنا هو شرط كمال الماهية²⁰⁵ لإتمامها الأبري²⁰⁶ أن الأمير كان هو الخطيب في تلك القرون، انتهى كلامه. أقول والظاهر المفهوم من كلماتهم²⁰⁷ أن من قال باشتراط الاتحاد افترق على فرقتين: فرقة يدعي²⁰⁸ اشتراط في جميع الأحوال، فحينئذ يلزم عليه أن لا يجوز الاستخلاف²⁰⁹ عنده أصلا،²¹⁰ سواء كان حال القدور²¹¹ أو لم يكن. وبه قال مالك وهو قول عندنا وعن أحمد والشافعي منهم²¹². وفرقة وإن كانت يدعي²¹³ اشتراط الاتحاد لكنه استثنى عنه موضع الضرورة والعذر، ولهذا قال: يجوز الاستخلاف عند العذر، ويقدم جوازه فيما²¹⁴ لا عذر له.²¹⁵ فما²¹⁶ ذكر في بعض الكتب من "أنه لو صلى غير الخطيب بلا عذر لا يصح. وعند مالك²¹⁷ أيضا، وهو قول عن²¹⁸ الشافعي" مبني على ما ذكرناه،²¹⁹ فليتأمل. وأما من لم يقل باشتراط الاتحاد على ما هو الأصح فعنده يجوز الاستخلاف مطلقا، سواء كان حال العذر أو لم يكن كما ذكرناه آنفا، فتذكر.²²⁰

199 Reşid Efendi nüshasında şeklinde bir ilave yapılmaktadır.

200 Diğer nüshalarda اليرازي yerine اليرازي ismi yazmaktadır.

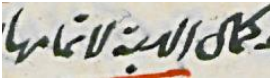
201 Nafiz Paşa nüshasında yer almamaktadır.

202 Diğer nüshalarda افضل olarak geçmektedir.

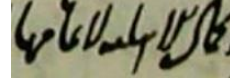
203 Kasidecizâde nüshasında هو ilavesi bulunmaktadır.

204 Diğer nüshalarda ای yerine اتحاد kelimesi yer almaktadır.

205 Bu kelime Nafiz Paşa nüshasında geçmemektedir. Kasidecizâde nüshasında

Reşid Efendi nüshasında

şeklinde

geçmektedir.

206 الأبري kelimesi Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında اليرازي şeklinde yazmaktadır

207 كلماتهم yerine Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında کلامهم geçmektedir.

208 Diğer nüshalarda تدعى olarak yazmaktadır.

209 Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında من ilavesi bulunmaktadır.

210 Bu kelime Kasidecizâde nüshasında bulunmamaktadır.

211 القدور kelimesi yerine diğer nüshalarda العذر kelimesi yer almaktadır.

212 Diğer nüshalarda geçmemektedir.

213 Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında تدعى olarak geçmektedir.

214 لعدم جواز الاستخلاف bu ifade yerine Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında جواز ifadesi yazmaktadır.

215 جواز yerine Reşid Efendi nüshasında قال: يجوز الاستخلاف عند العذر، ويقدم جوازه فيما لا عذر له bulunmaktadır

216 Kasidecizâde nüshasında مما olarak geçmektedir.

217 Diğer nüshalarda bu kelimedden sonra لا به ilavesi yapılmaktadır.

218 Diğer nüshalarda bu kelimedden sonra احمد و ilavesi bulunmaktadır.

219 Bu kelime Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında olarak ذکر olarak geçmektedir.

220 Bu kelime Nafiz Paşa nüshasında bulunmamaktadır.

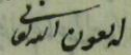
فاختلاف المسئلة في هذا الباب مبني على اخلاف سود هذه الرسالة المنسوبة الي المبرور الشهير المشهور بحسام جلبي²²¹.

Sonuç

Tokatlı âlimlerinden birisi olan Hüsâm Çelebi'nin, Osmanlı devletinin Sultan Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yaşadığı tespit edilmiştir. Eserlerinden daha çok fıkıh yönünün ağır bastığı anlaşılmıştır. Hüsâm Çelebi'nin isim benzerliği ve ölüm tarihlerinin yakınlığı sebebiyle bazı âlimlerle karıştırıldığı, özellikle eserlerinin tespitinde bu durumun zorluklara sebep olduğu görülmüştür.

Makaleye konu olan risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde dört nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan Âşir Efendi nüshası okunup incelenmiş diğer üç nüsha ile karşılaştırması yapılarak tahkik edilmiştir. Üzerinde çalışılan nüsha ile diğer nüshalar arasında çok fazla değişiklik olmadığı tespit edilmiştir. Diğer üç nüshanın hemen hemen birbiriyle aynı şekilde yazıldığı, daha çok incelenen nüsha ile aralarında farkların olduğu görülmüştür. Nüshalardan Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarının yazılarının diğer ikisine göre daha okunaklı olduğu ve birbirine daha çok benzer yazıldığı, Nafiz Paşa nüshasında dört, beş satırlık bir yerin atlandığı, diğer nüshalarda bu nüshaya göre fazlalık değil daha çok eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. İncelenen Âşir Efendi nüshası ile 37 yerde üçünün ortak farklılığı, 22 yerde Reşid Efendi, 19 yerde Nafiz Paşa, 11 yerde Kasidecizâde nüshasında, 22 yerde Nafiz Paşa ve Kasidecizâde, 3 yerde Reşid Efendi ve Kasidecizâde, 2 yerde Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshaları arasında farklılık olduğu görülmüştür. En fazla arasındaki farklılık olan nüsha Kasidecizâde, sonra Reşid Efendi sonra Nafiz Paşa nüshasıdır.

Müellif örneklendirme ve karşılaştırma yapmış, başkası adına iş yapan kadı ve vekil ile imam ve me'zûn kölenin üzerinden konuyu açıklamış, kadının istihlâf yetkisinin olmadığını imamın bu yetkisinin olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. İstihlâf için verilen iznin mutlak olup olmadığı konusundaki görüşleri verip tercihte bulunmuştur. Konuyu ele alırken muteber fıkıh kaynaklarına atıfta bulunmuş, mukayese yapmış ve örneklendirmede bulunmuş, bu konudaki görüşleri zikredip bunları eleştirmiştir. Merginânî'nin *el-Hidâye* ve *Tecnis*, Bezzâzî'nin *Fetâvâ*'sından konuyla ilgili görüşleri belirtmiştir. Farklı görüşleri dile getirmiş, delillerine değinmeden muteber olmadıklarını ifade etmiştir.

²²¹ Bu şekildeki son kısım diğer nüshalarda bulunmamaktadır. Nafiz Paşa ve Kasidecizâde nüshalarında şeklinde *بعون المدني* geçmektedir. Bu nüshalarda son kelime farklı yazmaktadır. Nafiz Paşa nüshasında *بعون المدني*

Kasidecizâde nüshasında yazmaktadır. Reşid Efendi nüshasında *بعون المدني* yazmaktadır. Reşid Efendi nüshasında ۹۶۱ *بعون المدني* şeklinde geçmektedir.

Hanefî mezhebi dışında Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşlerine yer vermiştir. Fakat klasik kaynaklarda yer alan istihlâf sebepleri ve şartları konusundaki mezheplerin ayrıntılı görüşlerine değinmemiştir.

Risâleden çıkarılan hükümler şunlardır: Kadı, sıhhatli, hasta ya da yolculuk gibi her ne sebeple olursa olsun izin almadıkça veya yetkili kılınmadıkça yerine birisini tayin edemez. İzinsiz, kadı birisini görevlendirirse, görevlendirilen kişinin verdiği hüküm geçerli olmaz. Bir davayı dinlemeyi devlet başkanından izin gelene kadar geciktirmek mümkündür. Çünkü davanın belirli bir vakti yoktur. Baştaki görevlendirme ile delâleten başkasını tayin etmeye izin verilmiş olamaz. Başkası adına görev yapan kişi bir başkasını görevlendiremez.

İmam ise mazereti olsun veya olmasın cuma namazı için yerine birisini geçirebilir. İmamın kendisinin görevlendirilmesi, yerine başkasını tayin etmesi için delâleten izin anlamına gelir. Bunun sebebi cuma namazının belirli bir vaktinin olmasıdır. Cuma namazının devlet başkanından izin alıncaya kadar geçmesi mümkündür. Ayrıca imam görevini devlet başkanı adına yaptığı gibi kendi vazifesini yerine getirmek için de yapmaktadır. Kendi adına bir iş yapan başkasını görevlendirebilir. İmamın yerine geçirdiği kişinin imam olma şartlarını taşıması gerekir. İmamın birisini görevlendirmesi namaz ve hutbeyi kapsar. Namazı kıldırana ile hutbeyi veren kişinin bir olması şart değildir, fazilettir, farklı kişiler de olabilir. Hutbe için izin, namaz için izindir ve aksi de aynı şekildedir. Dolayısıyla başkasını tayin câizdir. İster özlük izalesi ve sonrasında vakit çıkmadan cumayı kıldırarak mümkün olsun ister olmasın izin mutlaktır. Özür olmasa da izin geçerlidir.

Kaynakça

- Âlî, Mustafa Efendi. *Kühû'l-ahbâr*. 2 Cilt. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1417/1997.
- Amâsî, İbrahim b. Ahmed. *Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye*. ed. Derya Örs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Atâî, Nev'izâde. *Zeyl-i Şekâik (Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik)*. haz. Abdülkadir Özcan. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Âkif. "İstihlâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin*. 2 Cilt. İstanbul: MEB, 1375/1955.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Birleşik Yayınevi, ts.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der arabischen Litteratur Zweiter Supplementband*. 2 Cilt. Leiden: E. J. Brill, 1938.

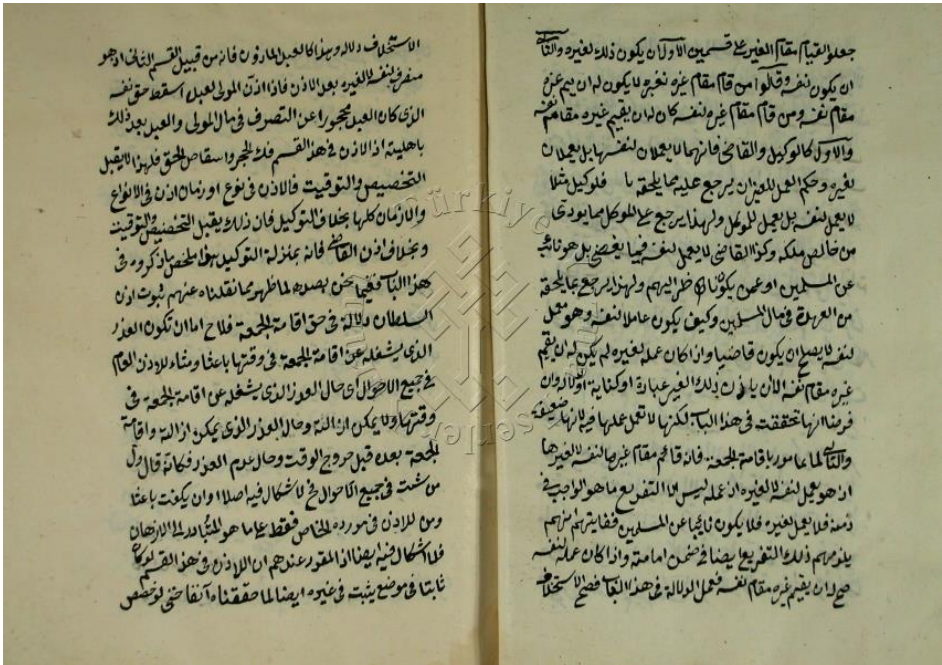
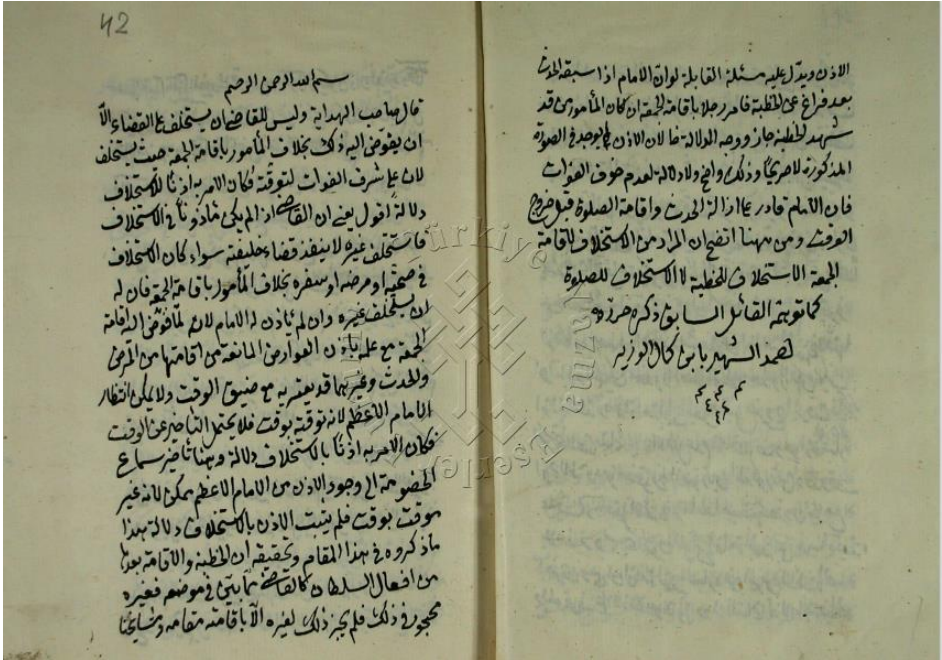
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Mustafa Çiçekler. haz. M. A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Cici, Recep. *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- Erdogan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet, 1998.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Vasîf fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmûd İbrahim- Muhammed Muhammed Tâmur. 7 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1417/1996.
- Gazzî, Ebû'l-Mekârim (Ebû's-Suûd, Ebû'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dimaşkî. *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yânî'l-mi'etî'l-âşire*. thk. Cebrâil Süleyman Cebbûr. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1399/1979.
- Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân er-Ruaynî. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1398/1978.
- Hızlı, Mefâhil - Yengin, Naci. "İstihlâf". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. 8 Cilt. 4/167-168. İstanbul: Dergâh, 2000.
- Hüsâm Çelebi. *Risâle fi'l-istihlâfi'l-hatîb ve cevâzih*. Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi 427. 42a-46a.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Kesir, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî. *Kitâbü'l-Fürû'*. thk. Ebû'z-Zehra Hâzım el-Kâdî. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dimaşkî. *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muḥni'*. nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâviş. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1400/1979.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Misrî el-. *ez-Zahîre*. nşr. Saîd A'râb - Muhammed Bû Hubze - Muhammed Haccî. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garb, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-. *Bedâ'iu's-şanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1982.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Koca, Ferhat. "Mergînânî Burhâneddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/182-183. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Komisyon. *İlmihal I*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Komisyon. "İstihlâf". *el-Mevsû'atü'l-Fıkhıyye*. 45 Cilt. 3/251-362. Kuveyt: Vüzaratü'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1433/2012.

- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhâfîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1418.
- Mâverdü, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Hâvi'l-kebîr*. nşr. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mecdî Efendi. *Hadâiku's-Şekâik (Tercüme-i Şekâik)*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım el-Abderî el-Gırnâtî. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ (bi-şerhi) Muhtaşarı Hâfîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1398.
- Müftü Seyyid Muhammed 'Amîmü'l-İhsân el-Bereketî, *et-Ta'rîfâtü'l-fıkhîyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1997.
- Ömer Rıza, Kehhâle. *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü muşannifi'l-kütübü'l-'Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Özel, Ahmet. "Bezzâzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Öztürk, Levent. "Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin Hayatı ve Eserleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 453-468.
- Öztürk, Mustafa Bilal. *Eleştirinin Eleştirisi: Bilgi Tanımı Bağlamında Hüsâm Çelebi'nin Hatibzâde Tenkidî*. Eskiye, 2022.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Misrî. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1404/1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani: Osmanlı Ünlüleri*. 6 Cilt. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Mühezzeb fî fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Taşköprizâde, İsmâüddin Ebû'l-Hayr Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'î'd-devleti'l-Osmâniyye*. ed. Derya Örs. haz. Muhammed Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Misrî. *eş-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 4 Cilt. Riyad: Dâru'r-Rifai, 1983.
- Uğur, Seyit Mehmet. "Hanefî Mezhebinde Müftâ Bih GörüşünBelirlenmesinde Meşâyhın Rolü". *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Naşbü'r-râye li-tahtîci ehadîsi'l-Hidâye*. 4 Cilt. thk. Muhammed Yûsuf el-Bennûrî. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1357/1938.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002.

Zühayfî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.

Okunan Nüsha

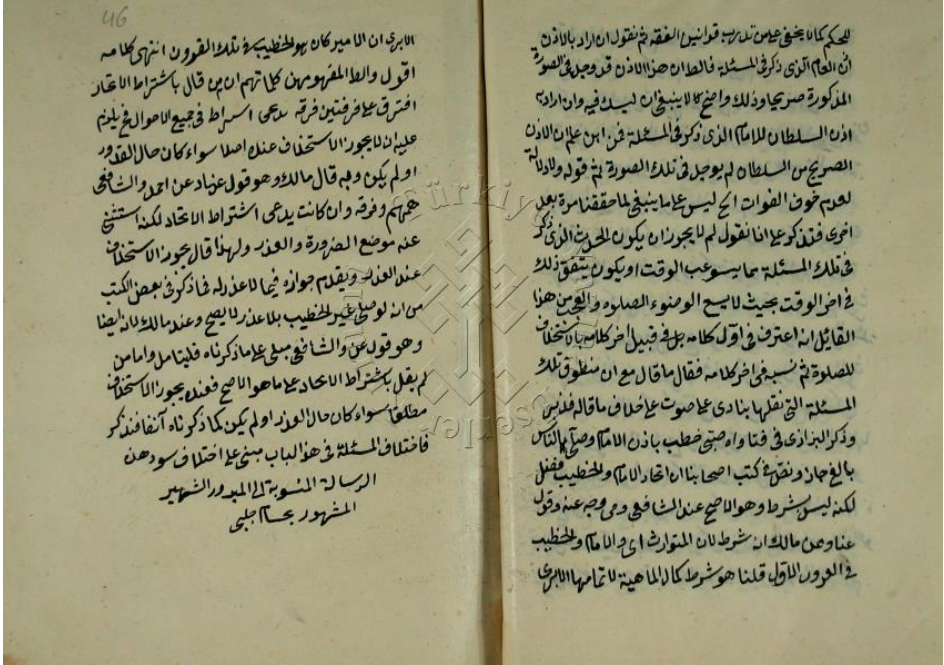

الاذن بصورة العذر الذي يشترط في إقامة الجمعة في وقتها بان
يقال استخفاف حال العذر المذكور لا يتعلق بغيرها ولا يعمل بالذي
يرتفع الاستخفاف في غيرها ايضا ولربما الوقت للخطبة استغيب
ولا تصح بهم اجزائه ان يصح بهم وكذا لو قبل صلوا ولا خطبة بلغة
ان يخطب ولعل ما قاله من ان الاذن للخطبة اذن للصلاة
وبالعكس ان الاذن صحيح في حال العذر مطلق سواء امكن
اؤا له ذكر العذر واقامة للجمعة بدون قبل ترويح الوقت او لا
سبق بظلمه كونه من اقصاء الاذن للعموم ثم لما كان العذر
باعا لاذن استغيب الفقهاء بانبات وجود الاذن في محل
العذر ولو اذن حصص الاذن كما كتبت من الناس في شرب
على ما ذكرناه سابقا في ذكره في الكتاب حيث ذكره في لوان الاسماء
او الخطبة ثم اصر فامر بجملة يشرب للخطبة ان يصح بهم
فاصولا لمورد جملة يشرب للخطبة ان يصح بهم جاز لان الاذن
يشرب للخطبة من اجل الصلاة فصح التقنين اليه ليشرب
لفقد شرطه وهو سماع الخطبة فلهذا التقنين للذين ولو
كان الامور دنيا ولم يعلمهم او امر ايضا او صعبا واخرس
او اتيا فامر بوجوه لا غيرهم حتى يصح لهم جبر لان هؤلاء لا يحطون

لا يصحون اما ما في بعض التعيينات من قولهم ان التعيين للاجتماع
قبل الجمعة بايام فاسم الذي يربط المصنف حكم الاقراس ونحوه الا ان
فصلوا بهم للجمعة - او امروا بهم جبر لان التقنين ليس بلان
وما ليس بلانم كان ليعاد حكمه لولا ابتداء فصار كأنه قرين الابهام
لحال جمع في الحال من اهل الصلاة فلو ان الاله اهل الصلاة
ثم احوت فقدمت ذمها فقدم الذي غيره لا يجوز فان لم
الذي بعد واقامه ان خطب بهم وصح للجمعة من الابهام
او امر غيره بان يخطب ويصلي بهم للجمعة بعد ما سلم جاز
انتمى ووجه الشهادة ان التقنين للاجتماع قبل الجمعة
بايام ثم امر بجمعهم لئلا يما تعين العذر على ان يخطب به قوله
لان التقنين ليس بلانم وليا يتعين بالصلاة لا على
علمان للخطبة ايضا وكذا قوله او امر غيره بان يخطب ويصلي
بهم للجمعة وكذا ما وقع في التخييل وغيره حيث ذكر في اذ
احد اش الامام فقال لو اصر خطب لهم فلا يصح بهم جاز ان
يخطب ويصلي بهم واذ فاعتوت ما تلوناه لانه لا خلاف في الاستخفاف
بجائز للخطبة كالصلاة وليس يتخلفا بها لولا انما بعض
الافاضل من انه لا يجوز للخطبة ان يستخفاف بالخطبة - اصلا

ولا للصلاة براء بل بعد ما احده الامام فليس ياعتد عليه
وكذا ما قاله بعض فضلا زماننا من ان استخفاف الامام المنا
يجوز اذا كان معذورا بعذر لا يشترط عن اقامة للجمعة في وقتها
واما ان اذ لم يكن معذرا صلا او كان معذورا ولكن يمكن الله
عنه واقامة للجمعة بدون قبل ترويح الوقت فلا يجوز الاستخفاف
وكذا ما قال من ان المراسم الاحتفال لاقامة للجمعة - الاحتفال
للخطبة لا الاحتفال بالصلاة وبين كلامه هذا عن غير من
فقال ان اقامة للجمعة عبارة عن امرين للخطبة والصلاة
والموقوف على الاذن هو الاول دون الثاني اذ لا حاجة فيه
للاذن ويكفي عليه المسئلة القائمة لوان الامام كما سبق
للحدث بعذر فاع عن الخطبة فامر جدا باقامة للجمعة ان كان
المأمور من شهر للخطبة جاز ووجه الدلالة فلا هو ان الاذن
لم يوجد في الصورة المذكورة لاصر محيا وذلك واضح ولا دالة
لعدم خوف الفوات فان الامام قادر على الزالة للحدث واقامة
الصلاة قبل ترويح الوقت ومن صهرتها يصح الاذن من الاحتفال
لاقامة للصلاة للجمعة الاحتفال للخطبة لا الاحتفال بالصلاة
كما تراه في الفاتح السابق لاهرنا كلامه فليس هذا ما ينبغي ان

ان يقول عليه ايضا لانهم قد تبينوا وجه الصلوات المالاذن في الصلاة
لما قرناه اتفاقا فتذكره ثم هذا القائل لم يأت بما يدل على تفتية
وما ذكره من القول على تقدير استدلاله في بطلانها بانها لا تقام
الاذن في صورة الملائكة فربما يدل على انتفاء الحاجة للاذن
للصلاة مطلقا فقام ما ذكره ايراد الاعتراض على هذه المسئلة
فربما لا يكتفي على مطلق بل يراه المسئلة يدل على ضا في اعادة
سابقا من انه اذا امكن للازالة عذره واقامة للجمعة
قبل ترويح الوقت فلا يجوز الاستخفاف وجه الدلالة هو ان
هذا القائل حكم في هذه المسئلة ان الامام قادر على الزالة للحدث
واقامة الصلاة قبل ترويح الوقت ولا شك ان هذه المسئلة
صحيحة في نفسها فيعمل بها فشفلو قرحها يدل على ان الحدث
ازا كان طاريا بالامام واحتفال للصلاة جاز سواء امكن
الذلة للحدث اولاد بلوغ من اطلاق هذه المسئلة وانما لها
ان الباعث للاذن بالاحتفال في معرض الكراهة الذي هو
مانع في نفسه لاداء للجمعة سواء امكن الزالة اولاد لا وجه
للحدث المقيد وهو الذي لا يمكن الزالة باعنا وسببا لادعو
اصح غير منحت الظبط فلا وجه جعله مناطا للحكم

46
 الاية ان الامير كان هو الخطيب في تلك القرون انتهى كلامه
 اقول والاعلم المفهومين كما تراه ان من قال بشرط الاتحاد
 افترق عن شرطين فرقة مدعى اسرط في جميع الاحوال في يلزم
 عليه ان لا يجوز الاستخفاف عنده اصلا سواء كان حال القدر
 او لم يكن وبه قال مالك وهو قول عناد عن احمد والشافعي
 وهم وفرقة وان كانت يدعى اشتراط الاتحاد لكنها مستثنى
 عنه موضع الضرورة والعذر ولهذا قال جمهور الاحناف
 عند العذر ويقدم جوازها لا عذر لها فذكر في بعض الكتب
 من انه لو صلح غير الخطيب بلا عذر لا يصح وعند مالك ايضا
 وهو قول عن الشافعي على ما ذكرناه فليتأمل وامامنا
 لم يقل بشرط الاتحاد على ما هو الاصح فعنده يجوز الاستخفاف
 مطلقا سواء كان حال العذر او لم يكن كما ذكرناه آنفا فذكر
 باختلاف المسئلة في هذا الباب بين اختلاف سواد هذه
 الرسالة المسوبة الى الامير والشاهير
 المشهور بحكا جلي

ليحكم كما ينبغي حينئذ تربية قورانيين الحققة ثم يقول ان اراد بالاذن
 ان العام الذي ذكر في المسئلة فالصواب ان هذا الاذن قد وجد في الصورة
 المذكورة صرحا وذلك واضح لا ينبغي ان يسكت فيه وان اراد
 اذن السلطان للامام الذي ذكر في المسئلة فمن ابن علي ان الاذن
 الصريح من السلطان لم يوجد في تلك الصورة ثم قول ولادلائه
 لعدم تحقق الفواتح ليس علماني في ما حققنا من بعد
 اخرى فمن كونه اذا نقول لم لا يجوز ان يكون الحشر الذي ذكر
 في تلك المسئلة مما يسوغ الوقت او يكون يتحقق ذلك
 في اخر الوقت بحيث لا يسح الوضوء الصلوة واليمين هذا
 القايل انه اعترف في اول كلامه بطلب قبل اخر كلامه بان يختلف
 للصلوة ثم نسب في اخر كلامه فقال ما قال مع ان منطوق تلك
 المسئلة التي نقلها بنا في كلامنا عن احوال ما قاله فليس
 وذكر البنائز في فتاواه صحت خطب باذن الامام وصحها للناس
 بالغيا ونص في كتب اصحابنا ان اتحاد الامم والخطيب فضل
 لكنه ليس شرطا وهو الاصح عند الشافعي ومي وصرح عنه وقول
 عناد عن مالك ان شرط لان المتوارث ان الامام والخطيب
 في العود الاول قلنا هو شرط كما لا الماهية لا تمامها الا بالبر

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

*****

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

*****

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

*****

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed

*****